

Агора.
Журнал соціальних наук
Періодичне рецензоване
наукове видання

ISSN 2786-9202 (Print)
ISSN 2786-9210 (Online)

Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу
масової інформації
КВ 25191-15131Р
від 08.06.2022 р.

Ідентифікатор медіа
в Реєстрі суб'єктів
у сфері медіа R30-04856
(Рішення Національної ради України з
питань телебачення і радіомовлення від
09.05.2024 р. № 1560)

Журнал
засновано 2023 року
Виходить двічі на рік

Засновник
Національний університет
«Острозька академія»
www.oa.edu.ua

Адреса редакції:
вул. Семінарська, 2,
м. Острог, 35800, Україна
Тел.: 38 (03654) 2-29-49
e-mail: agora@oa.edu.ua

Агора.
Журнал соціальних наук

Випуск 3, № 1
2025

Agora.
Social Sciences Journal

Volume 3, Issue 1
2025

Національний університет
«Острозька академія»
2025

Головний редактор:

Віталій Лебедюк, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри національної безпеки та політології Національного університету «Острозька академія» (Україна), керівник Аналітичного центру «Школа політичної аналітики – ПОЛІС». ORCID: 0000-0001-6308-6778.

Заступник головного редактора

Дмитро Шевчук, доктор філософських наук, професор, проректор із науково-педагогічної роботи Національного університету «Острозька академія» (Україна). ORCID: 0000-0001-5609-2600

Редакційна колегія:

Юрій Мацієвський, доктор політичних наук, професор, керівник Центру політичних досліджень Національного університету «Острозька академія» (Україна). ORCID: 0000-0001-9637-0572

Тетяна Сидорук, докторка політичних наук, професорка, завідувачка кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія» (Україна), керівниця Центру європейських досліджень. ORCID: 0000-0002-7468-7672

Анатолій Худолій, доктор політичних наук, професор, професор кафедри англійської філології Національного університету «Острозька академія» (Україна). ORCID: 0000-0001-8144-126X

Наталія Хома, докторка політичних наук, професорка, професорка кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка» (Україна). ORCID: 0000-0002-2507-5741

Дмитро Арабаджієв, доктор політичних наук, професор, професор кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Запорізького національного університету (Україна). ORCID: 0000-0002-4772-081X

Пьотр Сула, доктор політичних наук, заступник директора Інституту політичних наук з досліджень та розвитку Вроцлавського університету (Польща). ORCID: 0000-0001-5377-5684

Стефан Іжак, Ph.D., науковий працівник, кафедра етнології та неєвропеїстики, Університет Св. Кирила і Мефодія в Трнаві (Словаччина). ORCID: 0000-0003-2049-5744

Томаш Стемпневський, доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин Люблінського католицького університету Івана Павла II, заступник директора Інституту Центральної Європи з питань досліджень та аналітики (Люблін, Польща). ORCID: 0000-0002-4581-5145

Юлія Курнишова, Ph.D. (історія та безпекові студії), Алексантері Інститут, Університет Гельсінкі (Фінляндія). ORCID: 0009-0006-5717-4804.

Editor-in-Chief

Vitalii Lebediuk, Ph.D., Associate Professor at the Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine), Head of The School for Political Analysis – POLIS. E-mail: vitalii.lebediuk@oa.edu.ua

Deputy Editor

Dmytro Shevchuk, Doctor of Philosophy, Professor at The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine). E-mail: dmytro.shevchuk@oa.edu.ua

Editorial Board

Yuriy Matsiyevsky, Doctor of Political Sciences, Professor at the Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine), Head of The Center for Political Research of Ostroh Academy.

E-mail: yurii.matsiyevskyi@oa.edu.ua

Tetiana Sydoruk, Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of International Relations, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine), Head of The Center for European Studies. E-mail: tetiana.sydoruk@oa.edu.ua

Anatoliy Khudoliy, Doctor of Political Sciences, Professor, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine). E-mail: anatoliy.khudoliy@oa.edu.ua

Nataliia Khoma, Doctor of Political Sciences, Professor at The Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine).

E-mail: nataliia.m.khoma@lpnu.ua

Dmytro Arabadzhiev, Doctor of Political Sciences, Professor at The Department of Business Administration and Foreign Economic Activity Management, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine). E-mail: dimariy026@gmail.com

Piotr Sula, Dr Hab., Deputy director of the Institute of Political Science for research and development, University of Wrocław (Wrocław, Poland).

E-mail: piotr.sula@uwr.edu.pl

Štefan Izák, Ph.D. in Political Science, Department of Ethnology and Non-European Studies, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava (Trnava, Slovak Republic). E-mail: stefan.izak@ucm.sk

Tomasz Stepniewski, Dr Hab., Professor at the Department of Political Science and International Affairs, The John Paul II Catholic University of Lublin (Lublin, Poland), Deputy Director of Institute of Central Europe for Research and Analyses.

E-mail: tomasz.stepniewski@kul.pl

Yuliia Kurnyshova, Ph.D. (History and Security Studies), The Aleksanteri Institute, The University of Helsinki (Finland).

E-mail: yuliia.kurnyshova@helsinki.fi

Редакція журналу

Віталій Лебедюк, відповідальний
редактор журналу

Зоя Столяр, літературний редактор

Наталія Крушинська, технічний
редактор

Юрій Коцюк, адміністратор вебресурсу

*Адреса електронної пошти для листування з авторами: agora@oa.edu.ua
Офіційний сайт видання: <https://journals.oa.edu.ua/agora>*

Журнал «Агора. Журнал соціальних наук» розміщують на платформі «Наукова періодика України» з використанням відкритого доступу Open Journal Systems (OJS), в Національному репозитарії академічних текстів, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України, а також індексується у Crossref, Scilit (Швейцарія), Open Ukrainian Citation Index (OUCI) та має власний профіль у Google Scholar.

Здійснюють обов'язкове розсилання періодичного видання відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 року № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів».

Crossref

DIGITAL OBJECT IDENTIFIER
DOI: 10.25264/2786-9202/3.1

Журнал підтримує політику відкритого доступу (Open Access).
Усі публікації проходять обов'язкову перевірку на виявлення текстових збігів та дублювання за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.

За достовірність інформації та статистичних даних,
що містяться в опублікованих матеріалах, відповідають автори.

Передрук можливий за умови покликання на автора і видання.
Статті публікують на безоплатній та безгонорарній основі.

*Рекомендовано до друку та оприлюднення в мережі «Інтернет»
на засіданні вченої ради
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 1 від 28.08.2025 р.)*

© Автори статей, 2025
© Національний університет
«Острозька академія», 2025

ЗМІСТ

Віталій Лебедюк СЛОВО ДО ЧИТАЧА	5
---	---

ДОСЛІДНИЦЬКІ СТАТТІ

Яна Лук'янчук ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	8
Марія Бруяка ЧИННИКИ ПРИЗНАЧЕННЯ І ПЕРЕБУВАННЯ НА ПОСАДІ РАДНИКІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	30
Аліна Янюк ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	48

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

Анна Близнюк ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ УСПІХ В. ЯНУКОВИЧА НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2010 РОКУ: ДО ПИТАННЯ ПРО КОМПЛЕКС ЧИННИКІВ	62
--	----

CONTENTS

Vitalii Lebediuk TO OUR READERS	5
---	---

RESEARCH ARTICLES

Yana Lukianchuk GENDER EQUALITY IN THE UKRAINIAN ARMY DURING THE RUSSIAN- UKRAINIAN WAR	8
Mariia Bruiaka FACTORS DETERMINING THE APPOINTMENT AND TENURE OF ADVISERS TO THE PRESIDENT OF UKRAINE	30
Alina Yaniuk FORMATION OF NATIONAL IDENTITY AMONG UKRAINIAN YOUTH UNDER THE INFLUENCE OF THE RUSSIAN- UKRAINIAN WAR	48

SCHOLARLY DISCUSSIONS

Anna Blyzniuk VIKTOR YANUKOVYCH'S ELECTORAL SUCCESS IN THE 2010 PRESIDENTIAL ELECTION: ON THE QUESTION OF A COMPLEX SET OF FACTORS	62
---	----

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Перед вами новий номер рецензованого наукового видання кафедри національної безпеки та політології Національного університету “Острозька академія” – журналу “Агора. Журнал соціальних наук”. У цьому випуску представлено дослідження, які поєднують осмислення сучасних викликів українського суспільства та аналіз політичних процесів, що визначають сьогодення і майбутнє України.

Номер відкриває стаття Яни Лук’янчук “Гендерна рівність в українській армії під час російсько-української війни”, у якій досліджується зростання ролі жінок у Збройних Силах України та виклики, з якими вони стикаються. Авторка поєднує теоретичний і емпіричний аналіз, демонструючи, що для повної інтеграції гендерної рівності у війську необхідні не лише законодавчі, але й глибокі культурні та освітні зміни.

У статті Марії Бруяки “Чинники призначення і перебування на посаді радників Президента України” здійснено перше системне дослідження впливу різних чинників на відбір штатних та позаштатних радників Президентів України від 1991 до 2025 року. Використовуючи регресійний аналіз, авторка доходить висновку, що у процесі призначень визначальним є фактор особистої лояльності до президента, а не рівень експертності кандидата.

Дослідження Аліни Янюк “Формування національної ідентичності української молоді під впливом російсько-української війни” показує, що війна стала переломним чинником у консолідації української політичної нації. Авторка фіксує зростання громадянської ідентичності, посилення ролі української мови, переосмислення історичної пам’яті та значне підвищення рівня патріотизму й волонтерської активності. Робота дає підстави говорити про формування нового рівня єдності українського суспільства.

У розділі “Наукові дискусії” подано дослідницький огляд Анни Близнюк під назвою “Електоральний успіх В. Януковича на президентських виборах 2010 року: до питання про комплекс чинників”. Авторка комплексно аналізує політичні, соціально-економічні та інформаційні чинники, що сприяли перемозі В. Януковича, звертаючи особливу увагу на фрагментацію демократичного табору та контроль над медійним простором. Дослідження дозволяє глибше зрозуміти механізми електоральної мобілізації та ризики політичної нестабільності у пост-воєнний період для України.

Науковий журнал “Агора. Журнал соціальних наук” продовжує бути майданчиком для обговорення актуальних питань у галузі соціальних та політичних наук. Команда видання щиро дякує авторам і рецензентам за їхній внесок у розвиток української політичної науки. Сподіваємося, що цей номер

стане цінним джерелом знань для науковців, викладачів, студентів, а також для всіх, хто прагне глибше зрозуміти трансформаційні процеси сучасної України.

Віталій ЛЕБЕДЮК,
головний редактор журналу

ДОСЛІДНИЦЬКІ СТАТТІ

RESEARCH ARTICLES

УДК 316.346.2:342.722:355.1

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Яна Лук'янчук ^{а,*}

^а кафедра національної безпеки та політології,
Національний університет "Острозька академія", Острог, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз того, як війна Росії проти України трансформувала Збройні сили України, що призвело не лише до структурних реформ, а й до значних змін у гендерному складі війська. Тисячі жінок долучилися до лав Збройних сил України, їхня чисельність зросла з 16,5 тисяч у 2014 році до 62 тисяч у 2024 році. Проте, попри позитивну динаміку та законодавчі зміни, в українському війську все ще фіксуються випадки гендерної нерівності та дискримінації стосовно жінок. Так, метою дослідження є оцінка перспектив еволюції Збройних сил України через призму гендерної рівності. Робота складається з теоретичного та емпіричного аналізу. Теоретична частина включає огляд законодавчих актів та наукової літератури, а емпірична ґрунтується на якісних (інтерв'ю) та кількісних (анкетування) методах дослідження. Результати показують, що, попри позитивні зміни, жінки-військовослужбовиці все ще стикаються з системними проблемами: відсутністю відповідного екіпірування, призначенням на небойові посади, упередженим ставленням, сексуальними домаганнями, відмові у підвищенні по службі та ін. Дослідження також підтверджує існування в суспільстві гендерних бар'єрів, таких як "скляна стеля", "липка підлога" й інші, що підтримуються стереотипами та низькою обізнаністю українців у питаннях, пов'язаних із рівністю. Так, зроблено висновок, що повна інтеграція гендерної рівності в ЗСУ вимагає не лише законодавчих, а й системних освітніх і культурних змін, що дозволить розбудувати сучасну, ефективну та боекздатну українську армію.

Ключові слова:

Збройні сили України, гендерна рівність, дискримінація, нерівність.

*Адреса для кореспонденції:
ia.lukianchuk@gmail.com

*ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0958-3829>

Історія статті:

Отримана 18.04.2025
Прорецензована 21.05.2025
Прийнята до друку 10.06.2025

Зміст цієї роботи може бути використаний на умовах міжнародної ліцензії Creative Commons Attribution NonCommercial NoDerivs (CC BY-NC-ND 4.0). Будь-яке подальше розповсюдження цієї роботи повинно містити покликання на автора(ів) та назву роботи, покликання на журнал та DOI.

Вступ. Анексія Криму, окупація частини східних територій та повномасштабна агресія росії проти України стали подіями, що суттєво трансформували

Збройні сили України (далі – ЗСУ). Йдеться не лише про щорічні структурні реформи чи створення нових родів військ, а й про зміни в гендерній політиці у військовій сфері. Від початку війни у військо масово почали вступати жінки: якщо у 2014 році їх налічували 16,5 тисяч, то у 2023 році – вже 43,4 тисячі, а у 2024 році кількість сягнула 62 тисяч (Барсукова, 2024). Ця тенденція продовжує зростати. Попри те, що чисельність жінок у ЗСУ постійно збільшується, інституційні зміни, спрямовані на забезпечення гендерної рівності, розпочалися лише з 2016 року. Саме тоді спеціальним наказом Міністерства оборони було розширено перелік посад, відкритих для військовослужбовиць (Наказ Міністерства оборони України № 337, 2014). Наступним кроком стало ухвалення на засіданні Верховної Ради у 2018 році закону, яким офіційно закріплено принцип рівності чоловіків і жінок під час проходження служби у військових формуваннях різних типів (Закон України № 2523-VII, 2018). Завдяки цим нововведенням жінки отримали можливість служити на бойових посадах, тоді як раніше їхня діяльність обмежувалася здебільшого медичною сферою, зв'язком, поліграфією та іншими небойовими напрямками (Постанова Кабінету Міністрів України № 711, 1994).

Варто наголосити, що суспільні настрої загалом свідчать про позитивне сприйняття жінок у війську. Так, у 2018 році 53% опитаних вважали важливим забезпечення рівноправності статей у ЗСУ, тоді як у 2023 році цю позицію підтримувало вже 80% респондентів (АрміяInform, 2023). Водночас у самих Збройних силах зберігаються випадки гендерної дискримінації. Згідно з опитуванням (Соціологічна група «Рейтинг», 2023), 24% опитаних вважають, що військовослужбовиці стикаються або скоріше стикаються з проявами дискримінації під час служби. Так, потребує ґрунтовного аналізу питання про джерела гендерної нерівності та дискримінаційних практик у ЗСУ, специфіку їх проявів, а також можливі перспективи досягнення більшої гендерної рівності у війську як у ході російсько-української війни, так і після її завершення.

1. Огляд літератури

Аналіз наукових джерел свідчить про наявність певного консенсусу щодо трактування поняття «гендер» як соціальної статі, яка виходить за межі суто біологічних характеристик. Зокрема, українські дослідники Н. Камінська, С. Чернявський та О. Перунова (Камінська, Чернявський, Перунова, 2020), а також американська психологиня Ш. Берн (Burn, 1996) підкреслюють, що гендер репрезентує комплекс соціальних ролей і моделей поведінки, які суспільство приписує чоловікам і жінкам. Аналогічного підходу дотримуються й дослідниці Е. Степанова (Степанова, 2017) та Р. Ліончук (Ліончук, 2013). Водночас українська правознавиця Т. Мельник (Мельник, 2005) наголошує на необхідності поєднувати у визначенні гендеру як соціально-рольового й культурного феномену також біологічні відмінності між статями. Так, поняття «гендер» охоплює не лише фізіологічні аспекти, а насамперед соціокультурні відмінності між чоловіками та жінками.

Не менш дискусійним є питання визначення поняття «гендерної рівність», яке в науковій літературі трактують багатогранно. Український дослідник

І. Магновський (Магновський, 2022) пропонує розуміти її у плюралістичному ключі, підкреслюючи не тільки однаковість прав і можливостей, але й рівні умови для їхньої реалізації, а також справедливий доступ обох статей до суспільних благ і ресурсів. Подібні позиції висловлюють і О. Саєнко (Саєнко, 2020), і В. Барко (Барко, 2014). Більш широке тлумачення пропонує американська дослідниця Л. Роллері (Rolleri, 2013), яка акцентує на рівності в доступі до ресурсів, їх використанні, участі у суспільному та політичному житті, спільній відповідальності в домогосподарстві, а також на свободі від насильства і гарантіях особистої безпеки.

Окремим аспектом дискусії є співвідношення понять «гендерна нерівність» і «гендерна дискримінація». Ці терміни тісно пов'язані між собою, проте їх інтерпретація в науковому дискурсі не є однозначною. В окремих дослідженнях їх вважають майже синонімами, тоді як інші автори наполягають на чіткому розмежуванні. Наприклад, у Посібнику ОБСЄ та Міністерства оборони України (Організація з безпеки та співробітництва в Європі, 2020) гендерну нерівність визначають як соціальну диференціацію, що зумовлює нерівний доступ чоловіків і жінок до прав і можливостей. Такої ж позиції дотримується І. Борко (Борко, 2024). Натомість Н. Романова (Романова, 2024) наполягає на розмежуванні цих понять: гендерна нерівність, за її визначенням, означає відсутність рівних можливостей і доступу, тоді як гендерна дискримінація постає як система упереджень і стереотипів, закорінених у суспільстві.

Аналіз гендерної рівності у війську України на сучасному етапі вимагає врахування змін, що відбулися до та після початку повномасштабного вторгнення. У своїх роботах Л. Кліщук (Кліщук, 2024), Т. Марценюк (Марценюк, 2024) та В. Думанська (Думанська, 2024) акцентують на позитивних тенденціях: суттєвому зростанні кількості жінок у лавах оборони, розширенні доступу до бойових посад, а також збільшенні числа військовослужбовиць на керівних позиціях.

Водночас, попри окреслений прогрес, жінки у ЗСУ й надалі зіштовхуються з низкою викликів. Як свідчать дані Соціологічної групи «Рейтинг» (Соціологічна група «Рейтинг», 2023), ООН Жінки в Україні (ООН Жінки, 2023), Інформаційно-консультативного жіночого центру (ГО «Інформаційно-консультативний жіночий центр», 2023) та дослідження науковців НДЦ гуманітарних проблем ЗСУ (Шевчук, Михайлов, Деточка, 2020), поширеними залишаються проблеми з належним забезпеченням амуніцією, призначенням на другорядні або небойові посади, випадками сексуальних домагань, поширенням стереотипів та упередженого ставлення, а також необґрунтованими відмовами у підвищенні. Результати опитування Я. Лук'яничук (Лук'яничук, 2024) підтверджують наявність цих бар'єрів і підкреслюють потребу в подальших системних змінах для утвердження реальної гендерної рівності у Збройних силах України.

Мета та завдання дослідження.

Мета дослідження – виявити й проаналізувати перспективи подальшої еволюції Збройних сил України крізь призму забезпечення гендерної рівності. Таке бачення дозволяє розглядати розвиток українського війська не лише у військово-організаційному чи інституційному вимірі, але й у контексті соціальної справедливості та демократичних цінностей, що набувають особливого значення в умовах війни.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. Визначити стан гендерної рівності у ЗСУ до початку повномасштабної агресії Росії та простежити трансформації після її розгортання.
2. Дослідити характерні прояви гендерної нерівності й дискримінаційних практик, із якими стикаються жінки-військовослужбовиці під час служби.
3. Виявити ключові причини, що зумовлюють виникнення гендерної нерівності у ЗСУ в сучасних умовах.
4. Окреслити переваги та обмеження процесу розвитку гендерної рівності у війську під час війни, а також визначити потенційні напрямки для вдосконалення ситуації в післявоєнний період.

2. Дані та методи дослідження

Емпірична база дослідження ґрунтується на поєднанні якісних та кількісних даних. Якісні дані були отримані в результаті серії глибинних інтерв'ю з військовослужбовицями різних спеціальностей, посад та родів військ, проведених у 2024 році. Ці інтерв'ю мали на меті виявити конкретні проблеми, з якими стикаються жінки під час служби у ЗСУ (Лук'янчук, 2024). Кількісні дані зібрано анкетуванням п'ятнадцяти військовослужбовиць у лютому–березні 2025 року. Анкета була присвячена темі «Гендерна рівність в українській армії» та дозволила отримати уніфіковану інформацію для подальшого узагальнення. Додатково використано матеріали інших соціологічних досліджень, зокрема дані Соціологічної групи «Рейтинг», які забезпечують ширший контекст і дозволяють зіставити власні результати із загальнонаціональними тенденціями.

Для опрацювання матеріалу застосовано низку методів аналізу. Зокрема, історичний і порівняльний методи використано для формування теоретичного підґрунтя та розмежування понять «гендер», «гендерна рівність», «гендерна нерівність» і «гендерна дискримінація». Порівняльний аналіз у поєднанні з табличними та графічними методами дав змогу виявити специфічні прояви дискримінаційних практик, умови їх виникнення та ключові чинники, що їх зумовлюють. Візуалізації даних були виконані з використанням програмного середовища R, що підвищило наочність та доступність отриманих результатів.

Водночас варто зазначити, що дослідження має певні обмеження, оскільки через чутливість порушеної теми було складно досягнути залучення більшої кількості респонденток; крім того, більшість опитаних жінок не обіймали бойових посад на момент дослідження, хоча й мали бойовий досвід. Ці чинники потрібно враховувати під час інтерпретації результатів і формулювання висновків щодо загальної ситуації в ЗСУ.

3. Результати дослідження

3.1. Гендерна рівність в українському війську до та після початку повномасштабного вторгнення. Після здобуття незалежності Україна зіткнулася з низкою суспільно-політичних викликів, які зумовили трансформаційні процеси не лише в соціумі загалом, а й у таких традиційно закритих інститутах, як Збройні сили України. Йдеться не тільки про масштабні реформи та модернізацію армії, а й про зміни у сфері гендерних відносин. Нові умови безпеки сприяли зростанню зацікавленості жінок у військовій службі та захисті держави, що зумовило трансформацію уявлень про соціальні ролі та позитивно вплинуло на розвиток гендерної рівності у військовому середовищі.

В українському контексті можна виокремити три основні етапи становлення та розвитку гендерної рівності в ЗСУ:

- перший етап – після проголошення незалежності у 1991 році;
- другий етап – після початку російської агресії в Криму та на Сході України у 2014 році;
- третій етап – після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році.

З 1991 року, попри загальну тенденцію до зменшення чисельності військовослужбовців у ЗСУ, кількість жінок на службі стабільно зростала, особливо до 2006 року. Так, за даними, які наводить Н. Дубчак, у 2006 році в українському війську служили 19 186 жінок, серед них: офіцерів – 1145, прапорщиків – 2735, сержантів і солдатів – 15 137, курсантів – 169. Керівні посади обіймали 422 жінки-офіцери, а серед прапорщиків (тепер – штаб-сержантів) було 1001 жінка (Дубчак, 2006: 188–189). Якщо розглядати розподіл їх за видами військ, то ситуація виглядала так: у Сухопутних військах служили 7292 жінки, у Військово-морських силах – 1823, у Повітряних силах – 6557. Так, до 2006 року частка жінок-офіцерів у ЗСУ зросла з 0,7% до 2,25%. Загальна чисельність жінок у війську майже подвоїлася, а кількість військовослужбовиць за контрактом сягнула 15 137 осіб. Водночас цивільний персонал становив 52 307 жінок.

У 2014 році загальна кількість жінок у війську значно збільшилася. За даними Міністерства оборони України, упродовж 2006–2014 років чисельність жінок зросла до 49 926 осіб, із них 16 557 становили військовослужбовиці, серед яких 1633 були офіцерами. У сержантсько-старшинському складі нараховувалося 4754 жінки, солдатами служили 9707, курсантками – 370, а цивільний персонал налічував 33 369 жінок (Долеманжи, 2023).

Після початку повномасштабної агресії Росії у 2022 році тенденція зростання кількості жінок у ЗСУ посилилася. Станом на 01.03.2023 року загальна чисельність жінок у війську сягнула 60 538, з яких 42 898 становили військовослужбовиці. Зокрема, офіцерів серед них було 7416 (у п'ять разів більше, ніж у 2014 році), у сержантсько-старшинському складі – 11 215, солдатами служили 22 832, курсантками – 1500. Цивільний персонал становив 18 101 особу. За словами генерал-лейтенанта Сергія Наєва (АрміяInform, 2023), станом на 2023 рік у різних видах ЗСУ служили: у Сухопутних військах – понад 16 000 жінок,

у Повітряних силах – понад 7000, у Військово-морських силах – близько 2000, у Десантно-штурмових військах – близько 1000, у Силах територіальної оборони – понад 3000. Водночас на 01.01.2024 року 13 487 жінок отримали статус учасниць бойових дій, а понад 4000 перебували безпосередньо в районах ведення бойових дій.

Важливо підкреслити, що за останні десятиліття кількість жінок серед цивільного персоналу ЗСУ поступово зменшувалася. Якщо у 2006 році їх було понад 52 000, то у 2014 році – вже 33 000, а у 2023 – лише 18 000. Ця динаміка демонструє, що жінки дедалі частіше обирають військову службу безпосередньо на бойових і професійних посадах, а не традиційно «жіночі» сфери, що є результатом як реформування ЗСУ, так і законодавчих змін, спрямованих на розширення прав та можливостей жінок.

Суттєвим кроком у цьому напрямку стала відміна нормативних обмежень. Так, постанова Кабінету Міністрів України № 711 від 14 жовтня 1994 року передбачала перелік спеціальностей, за якими жінки могли проходити службу (медицина, картографія, поліграфія, обчислювальна техніка, зв'язок тощо) (Постанова КМУ № 711, 1994). Ситуація почала змінюватися з 2016 року, коли Міністерство оборони України наказом № 292 розширило перелік посад рядового та сержантсько-старшинського складу, доступних для жінок (Наказ МОУ № 292, 2016). У 2017 році наказом № 43 військовослужбовиці отримали право служити на кораблях і підводних човнах за спеціальностями морально-психологічного та медичного забезпечення (Наказ МОУ № 43, 2017). Подальші зміни відбулися у 2018 році, коли Законом України № 2523-VIII офіційно закріплено рівність прав і можливостей жінок та чоловіків у ЗСУ (Закон України № 2523-VIII, 2018). У 2021 році наказом № 313 було затверджено перелік спеціальностей, споріднених із військово-обліковими, за якими жінки підлягали взяттю на облік (Наказ МОУ № 313, 2021). У лютому 2022 року цей список скоротили до 14 спеціальностей і 6 професій (Наказ МОУ № 35, 2022). У червні того ж року втратила чинність Постанова КМУ № 711, яка фактично обмежувала участь жінок у бойових підрозділах.

Зміни в законодавстві та воєнно-політична ситуація істотно вплинули й на мотиви, через які жінки вирішують обирати військову службу. Якщо у період 1991–2014 років, за даними Н. Дубчак, основними чинниками були сімейні традиції військової служби, відносно висока заробітна плата, труднощі із працевлаштуванням у цивільних сферах, гідне пенсійне забезпечення та наявність пільг (Дубчак, 2008: 189), то після 2022 року ситуація докорінно змінилася. Нині домінантними мотивами є: служба чоловіка чи близьких родичів на фронті або їхня загибель, прагнення зробити власний внесок у захист держави, розширення доступу жінок до військових спеціальностей, а також можливість навчання та кар'єрного зростання (VisitUkraine, 2025).

Водночас у суспільстві відбулися якісні зміни у сприйнятті ролі військовослужбовиць. Так, за даними опитування Соціологічної групи «Рейтинг» (лютий–березень 2024), 53% респондентів оцінили важливість гендерної рівності на

рівні 9–10 балів за десятибальною шкалою, 21% – на 7–8 балів, 17% – на рівні 4–6, тоді як лише 8% опитаних надали оцінки від 0 до 3 (Соціологічна група «Рейтинг», 2024: 8). За результатами іншого дослідження (березень–квітень 2023), 64% респондентів ставляться до жінок-військових «однозначно позитивно», ще 21% – «скоріше позитивно», 11% – нейтрально, тоді як лише 3% продемонстрували негативне ставлення. Аналогічно, позитивне ставлення до ветеранок російсько-української війни висловили 80% опитаних, тоді як негативно – лише 3% (Соціологічна група «Рейтинг», 2023: 6).

Так, суспільні настрої свідчать, що гендерна рівність в українському війську є цінністю, яку підтримує більшість громадян. Однак, попри позитивні зрушення, проблема гендерної нерівності та дискримінації у ЗСУ зберігається. За даними комплексного опитування Соціологічної групи «Рейтинг» (березень–квітень 2023), 33% респондентів вважали, що жінки у війську скоріше не зазнають дискримінації, 25% вагалися з відповіддю, а 24% були переконані, що така дискримінація є (Соціологічна група «Рейтинг», 2023: 4). Результати авторського анкетування військовослужбовиць (лютий–березень 2025) підтверджують цю проблему: 87% опитаних повідомили, що особисто зазнавали проявів гендерної нерівності чи дискримінації. Як видно з Рис. 1, це явище не залежить від стажу служби чи займаної посади.

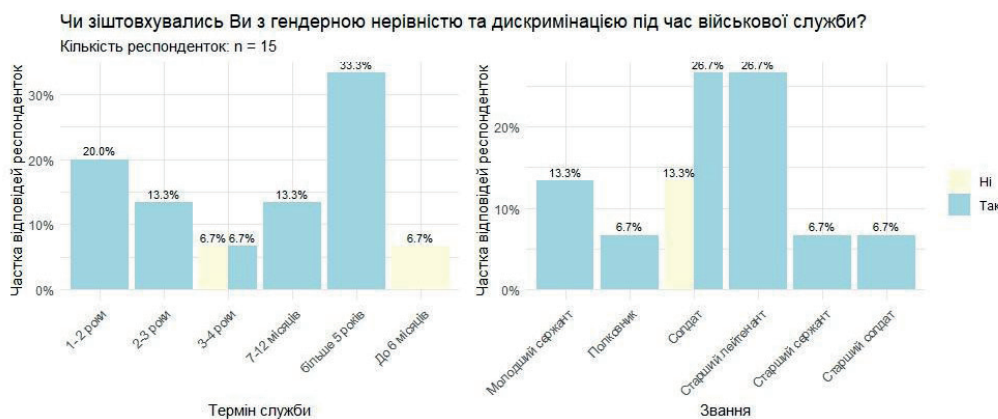

Рис. 1. Розподіл відповідей респонденток у розрізі їхнього стажу й звань щодо зіткнення з гендерною нерівністю та дискримінацією під час служби

Джерело: авторське опитування військовослужбовиць.

Отже, розвиток гендерної рівності у ЗСУ відбувався в кілька етапів, детермінованих ключовими суспільно-політичними подіями. За цей час спостерігалось не лише зростання чисельності жінок у війську та прийняття реформ, спрямованих на модернізацію ЗСУ, але й позитивні зміни в суспільному ставленні до військовослужбовиць. Водночас результати опитувань свідчать: попри законодавче закріплення рівності та суспільну підтримку, проблема гендерної дискримінації у військових підрозділах продовжує залишатися актуальною.

3.2. Прояви нерівності й дискримінації жінок під час служби в ЗСУ.

Воєнні дії на території України істотно збільшили кількість жінок, які виявили готовність долучитися до оборони держави та добровільно вступили до лав Збройних сил України. Водночас українське військо виявилось недостатньо підготовленим до такого різкого зростання жіночої присутності, що спричинило низку труднощів та дискомфорту як для самих військовослужбовиць, так і для їхніх чоловіків-колег. У зв'язку з цим однією з ключових проблем під час проходження служби постала саме гендерна нерівність та різні прояви дискримінації у військовому середовищі.

Водночас варто зауважити, що війна та активне залучення жінок до бойових дій певною мірою стимулювали подолання бар'єрів гендерної нерівності в ЗСУ. Зокрема, жінки отримали можливість обіймати різні бойові посади, вступати до військових ліцеїв, здобувати офіцерські звання та розбудовувати кар'єру у військовій сфері. Проте цих зрушень недостатньо для досягнення справжньої гендерної рівності, адже жінки й надалі стикаються з упередженим ставленням, що базується на стереотипному розумінні гендеру та традиційних ролей.

Важливо наголосити, що нерівність і дискримінація у війську стосовно жінок мають різні форми. Вони можуть проявлятися як у вербальній площині (через образливі висловлювання чи недоречні жарти), так і у формі конкретних дій, що обмежують можливості жінок у службі. Для детальнішого розкриття цих проявів у 2024 році було проведено серію інтерв'ю з вісьмома жінками, які на момент дослідження проходили військову службу (Лук'янчук, 2024). Відповіді респонденток дали змогу виокремити сім ключових проблем, серед яких:

Нестача належного забезпечення формою та амуніцією жіночого типу.

Згідно з результатами комплексного дослідження, 28% опитаних вважають, що умови проходження військової служби не враховують специфічних потреб військовослужбовиць. Найбільше критики викликають елементи спорядження, зокрема форма, взуття, каски та бронежилети, які часто не відповідають жіночим антропометричним параметрам (Соціологічна група «Рейтинг», 2023: 10). Цю думку також підтримують і респондентки, зазначаючи, що:

– «За два роки я не отримувала форму, минулого року нам видали берці, до речі, непогані. Все інше невідповідного розміру. Абсолютно вся форма в мене куплена на власний рахунок. Те ж саме і з бронежилетом, і з каскою. У мене плитоноська жіноча, оскільки я маю великі груди, бо звичайний бронежилет дуже незручно носити».

– «Стосовно форми й амуніції, то я навіть не задавалась цим питанням, бо знала, що дитячих розмірів в армії не існує. Тому купувала і продовжую купувати все сама. На початку служби перешивала чоловічу форму під себе, але нарешті з'явилися магазини з жіночою військовою формою».

– «Я на контракті з 2015 року, тому щоразу форму, яку видавали, спочатку несла у швейну майстерню, після чого вона хоч трішки була зручнішою, але якщо я хотіла щось зручніше і практичніше, то купувала сама».

Варто наголосити, що польова форма військового зразка, розроблена спеціально для жінок, на відміну від стандартної чоловічої, враховує анатомічні особливості жіночого тіла, що суттєво полегшує виконання службових та бойових завдань. У цьому контексті важливо зауважити, що у 2024 році Міністерство оборони України розпочало масові закупівлі та постачання жіночої військової форми до військових частин (Вирва, 2024). Водночас станом на сьогодні не всі підрозділи забезпечені новим зразком екіпірування, що свідчить про збереження актуальності цієї проблеми.

Призначення на небойові посади та відмова у виконанні бойових завдань

Іншою поширеною формою гендерної нерівності є призначення жінок переважно на небойові посади або відмова в допуску їх до виконання бойових завдань. Попри помітне зростання рівня суспільного та інституційного схвалення ідей гендерної рівності як у широкому соціумі, так і всередині Збройних сил, досі зберігається стереотипне уявлення про те, що жінкам доцільніше займатися діяльністю, яку сприймають як «традиційно жіночу». Так, результати дослідження Соціологічної групи «Рейтинг» засвідчують, що 25% респондентів цілком поділяють думку про те, що жінки повинні виконувати саме небойові завдання, а ще 29% – радше схиляються до такої позиції (Соціологічна група «Рейтинг», 2023: 8). Однак одна з респонденток зазначає, що:

– «Думаю потрібно розуміти, що не кожна жінка психологічно та фізично змогла б піти на штурм, але якщо вона виявляє таке бажання, то не потрібно зважати на те, що вона жінка, це її вибір та її бажання».

Попри законодавче скасування обмежень щодо зайняття жінками бойових посад, у практиці військової служби все ще фіксують випадки, коли командири на власний розсуд визначають, на які саме посади призначати військовослужбовиць. Це свідчить про наявність неформальних бар'єрів, які перешкоджають повній реалізації принципу рівності у військовому середовищі.

Недоречні жарти та сексуальні домагання

Окремою проблемою залишаються недоречні жарти та сексуальні домагання. Військовослужбовиці нерідко зіштовхуються з образливими коментарями, що принижують їхню гідність, а також із проявами сексуальних домагань, які створюють для них додаткові ризики та загрози. Наявність цієї проблеми також підтверджують відповіді респонденток, а саме:

– «Постійно наявні недоречні вульгарні жарти, мізогінія. Наприклад, мені потрібно отримати якусь інформацію щодо роботи, а у відповідь я отримую щось типу «їдьмо на каву, там і отримаєш/обговориш» тощо; також отримувала пряму повідомлення на 2-3 день знайомства і перебування в бригаді «...немаленька дівчинка, захочеш переспати, напишеш мені...»

– «Враховуючи те, що жінок набагато менше, увага чоловіків завжди є. Я стикалась із такою проблемою, як прискіпливе ставлення і незрозуміле оцінювання мене як військовослужбовиці за зовнішністю. Я ще до армії робила ін'єкції в губи, у мене завжди є манікюр, через це часто дивляться з-під лоба.

Знаю випадки домагань до дівчат в армії, але, знову ж таки, потрібно вміти за себе постояти і вчасно реагувати на такі дії».

– «Колезі були непристойні пропозиції від керівника, який користувався своїм службовим становищем, але вона зуміла достойно вийти з цієї ситуації, без розголосу та скандалу».

Подібні випадки рідко набувають публічного розголосу, оскільки їх намагаються вирішувати неформально, а самі жінки часто утримуються від повідомлень через страх негативних наслідків та складність доведення фактів домагання. Це робить проблему ще більш латентною та системною.

Стереотипне мислення про жінок, які стають військовослужбовицями

За даними опитування Соціологічної групи «Рейтинг», 18% респондентів вважають, що присутність жінок у бойових підрозділах відволікає чоловіків від виконання завдань (Соціологічна група «Рейтинг», 2023: 8). Крім цього, під час проведення інтерв'ю респондентки також наголошували на тому, що стереотипи щодо жінок у війську є поширеними й проявляються в різних формах, а саме:

– «Вважають, що жінка в армії просто форму надягла, а сама «підстилка» командирська й нічого не робить по службі».

– «Якщо у військової погони з великими зірочками, то в неї є «покровитель», тобто жінка не здатна досягнути чогось сама, за неї обов'язково хтось «мазу тягне»».

– «Ти ж дівчина, ти будеш плакати там».

Водночас практика демонструє, що військовослужбовиці ефективно виконують широкий спектр завдань, включно з управлінням дронами, снайперською стрільбою, виконанням обов'язків кулеметниць та командирок підрозділів. Так, поділ військових завдань на «чоловічі» та «жіночі» є необґрунтованим, адже професіоналізм формується незалежно від статі.

Відмова у підвищенні по службі

Попри закріплені в законодавстві рівні умови для кар'єрного зростання, реальна практика демонструє наявність значних бар'єрів. Станом на грудень 2024 року в керівних ланках ЗСУ перебувало близько 7000 жінок (Кліщук, 2024). Однак результати соціологічних опитувань свідчать, що 65% респондентів вважають кар'єрний шлях жінок у війську більш складним, ніж чоловіків (Соціологічна група «Рейтинг», 2023: 8). Наявність «скляної стелі» у війську підтверджують і слова респонденток:

– «Це все індивідуально. У мене перший командир був лояльний і поважав мене. Він не перешкоджував моєму кар'єрному росту й чув мене. А новий командир мене засуджує. Якось озвучив мені, що моя колега переводиться, і сказав мені, щоб я тоді теж привозила відношення. Сказав, що жінок більше не хоче, одні проблеми з нами, хоче тільки чоловіків... Якось я запитала його, чи не прийшов йому лист про навчання військовослужбовців у Британії, бо інші отримали його, а він сказав, що навіть якби було, то я не підйду, бо вік не підходить, і взагалі мене туди не пустять. У підсумку я ще й залишилась винною, бо

він сказав, що наступного разу, як я буду знати про таку телеграму, то потрібно бути наполегливішою».

– «Останнім часом це відчула на собі, коли хотіла кар'єрного зросту і була така можливість, а начальник зробив все, щоб я залишилася на своєму місці, бо до цього мала необережність висловити свою думку, яка не збігалася з його».

Це підтверджує, що у практиці просування по службі нерідко превалюють особисті упередження командирів, а не професійні здобутки військово-службовців.

Упереджене ставлення до жінки-командира

Частина військовослужбовців схильна вважати жінок менш придатними до керівництва через емоційність чи слабкість. Так, 24% опитаних частково або повністю погоджуються з тезою, що чоловіки є кращими керівниками, ніж жінки (Соціологічна група «Рейтинг», 2023: 8). Одна з респонденток під час проведення інтерв'ю також згадувала про цю проблему в українському війську, а саме:

«Спочатку була командиром взводу, потім заступником командира роти з морально-психологічного забезпечення; там і там спочатку висловлювали таку думку: «Як це так, що дівка буде нами керувати», але згодом вони побачили, що можна нормально служити і з «дівкою»-командиром».

Проте практика свідчить, що жінки, які обіймають командні посади, підтверджують свою компетентність і здатність ефективно організовувати роботу підрозділів, що спростовує такі стереотипи.

Відмова працівників ТЦК та СП приймати документи

Ще одним бар'єром є відмова працівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) прийняти документи від жінок, які мають право добровільно ставати на військовий облік чи підписувати контракт згідно із Законом України № 2232-XII (1992). Незважаючи на відсутність законодавчих обмежень, подібні випадки відмови наявні, що можна пояснити як гендерними упередженнями, так і скепсисом щодо здатності жінок виконувати військові обов'язки нарівні з чоловіками. Крім того, під час інтерв'ю деякі з респонденток зазначили, що особисто зіштовхнулися з цією проблемою на початку повномасштабного вторгнення:

– «Я понад тиждень домагалась, аби мене взяли в ЗСУ, бо мені відмовляли зі словами «ти ж дівка, ще й офіцер, ми не можемо ручатись за те, що з тобою можуть зробити», і це було сказано в присутності великої кількості чоловіків».

– «Я на третій день війни прийшла в ТЦК. У мене запитали про освіту і сказали, що поки потреби немає, але записали мої контакти в журнал добровольців. Через тиждень мені зателефонували й поцікавилися, чи можу прийти їм щось допомогти, бо я була однією жінкою у списку. Я прийшла, а у висновку їм потрібно було прибрати в приміщенні. Але зворотного шляху вже не було. Поки я прибирала, то познайомилася з людьми, які там служать. Я їм сподобалася, і вони запропонували поставити мене на військовий облік, щоб викликати повісткою для допомоги з документацією, а через деякий час взагалі мобілізували».

Отже, після початку повномасштабного вторгнення чисельність жінок у Збройних силах України значно зросла, проте водночас загострилися й проблеми гендерної нерівності та дискримінаційних практик. Жінки продовжують зіштовхуватися з низкою перешкод – від неформальних обмежень під час призначення на посади до випадків домагань, стереотипного мислення та необґрунтованих відмов у службових процедурах. Це засвідчує, що, попри формальне закріплення рівності прав, фактичний стан гендерної рівності у війську залишається недостатнім, що негативно впливає як на моральний клімат, так і на бойовий потенціал армії.

3.3. Причини існування гендерних бар'єрів та їх вплив на боєздатність українського війська. В умовах російсько-української війни, що триває, проблема ефективності та боєздатності ЗСУ набуває особливого значення. Одним із ключових чинників, що безпосередньо визначає потенціал армії, є рівень інтеграції та всебічного залучення жінок до військової служби. На сучасному етапі жінки дедалі активніше вступають до лав ЗСУ, опановують бойові спеціальності та безпосередньо беруть участь у бойових діях. Це не лише розширює кадровий резерв, а й підвищує гнучкість і адаптивність війська до новітніх викликів. Водночас, попри позитивні зрушення в суспільній свідомості та поступове зростання ролі жінок у силах оборони, вони продовжують стикатися з гендерними бар'єрами. Такі обмеження не лише знижують можливості реалізації потенціалу жінок у військовій сфері, але й впливають на їхню мотивацію вступати до лав ЗСУ.

Як видно з Рис. 2, загалом опитані військовослужбовці оцінюють сучасний стан розвитку гендерної рівності у війську як посередній. Цікавим є те, що оцінки тих респонденток, які безпосередньо стикалися з проявами дискримінації чи нерівного ставлення під час служби, практично не відрізняються від оцінок тих, хто не мав подібного досвіду.

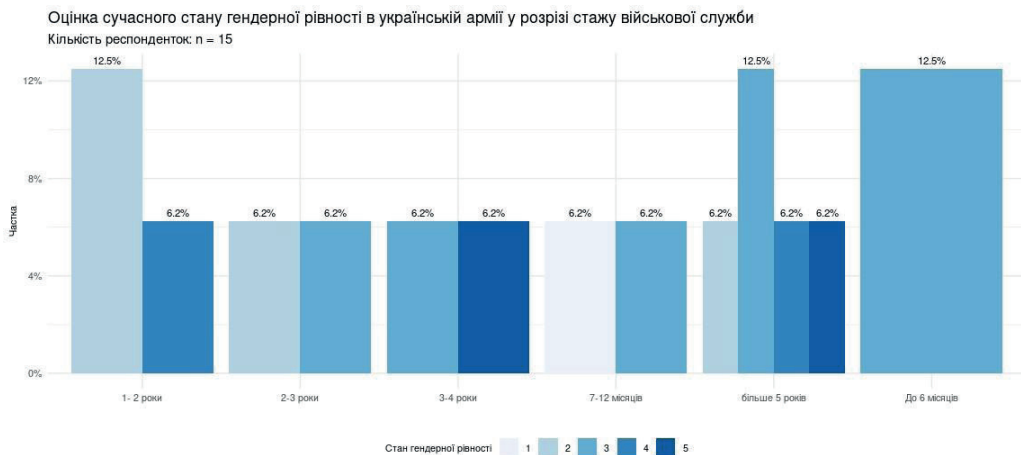

Рис. 2. Оцінка сучасного стану гендерної рівності в українському війську

Джерело: авторське опитування військовослужбовців.

Отримані результати свідчать, що одних лише законодавчих змін та ініціатив виявилось недостатньо для суттєвого покращення стану гендерної рівності в ЗСУ. Попри те, що жінки отримали більше прав і можливостей для проходження служби, сам факт нормативних змін не усунув гендерної дискримінації у військовому середовищі. Тому для досягнення відчутного прогресу потрібно працювати не лише над реформуванням сектору безпеки й оборони, але й над усуненням першопричин, що зумовлюють існування нерівності у війську.

У цьому контексті показовими є напрацювання вітчизняних науковців. Так, докторка юридичних наук Н. Камінська, докторка економічних наук Д. Пашко та магістриня права Н. Романова виокремлюють низку факторів, що зумовлюють гендерну нерівність у суспільстві, зокрема: вплив релігії, поширеність гендерних стереотипів і сталість традиційних гендерних установок (Камінська, Пашко, Романова, 2018: 32–43). Крім того, у матеріалі ГО «Асоціація юридичних клінік України» було запропоновано детальну класифікацію гендерних стереотипів, серед яких: маскулінно-феміністичні, пов'язані з особистісними рисами та з характеристиками статей (Кривошеїн, 2024). Усі ці фактори були враховані у створеній анкеті та додані до переліку можливих причин гендерної нерівності, який використовували під час опитування військовослужбовиць у лютому–березні 2025 року.

Як демонструє Рис. 3, основними причинами дискримінації та нерівного становища жінок у ЗСУ респондентки вважають нав'язування гендерних ролей і стереотипів у суспільстві. Це свідчить, що соціальні уявлення про ролі статей обмежують можливості жінок та безпосередньо впливають на формування гендерної ситуації у війську.

Рис. 3. Причини існування гендерної дискримінації в українському війську.

Джерело: авторське опитування військовослужбовиць.

Крім стереотипів, значна частина опитаних серед чинників виокремлює нерівності домінування патріархального суспільного устрою та вплив

історичного досвіду побудови армії, що підтримує стійке уявлення про військо як «чоловічу справу». Водночас важливим чинником залишається низький рівень обізнаності військовослужбовців різних рангів щодо базових понять рівності та дискримінації. Недостатня ефективність наявних механізмів повідомлення про випадки нерівності також посилює проблему: більшість жінок, зазнаючи дискримінації, утримуються від офіційних звернень, навіть попри знання про наявні інституційні інструменти.

Варто зазначити, що лише одна респондентка назвала релігію безпосередньою причиною нерівності у війську. Це свідчить, що релігійним канонам в Україні приділяють менше значення, ніж у країнах Близького Сходу. Водночас, на нашу думку, релігія історично сприяла формуванню й укоріненню гендерних упереджень. Вона завжди відігравала значну роль у формуванні світогляду, а церковні норми часто ставали складником правової та суспільної системи. Попри сучасне відокремлення держави від церкви, наслідки цього впливу зберігаються. Зокрема, у національних релігіях і досі можна виявити антижіночі погляди, які підтримують окремі церкви та які побутують у суспільствах (Камінська, Пашко, 2018: 32). Це сприяє формуванню упереджень і стереотипів, що обмежують можливості жінок у різних сферах, включно з безпекою та обороною.

Водночас, оцінюючи процес інтеграції гендерної рівності у ЗСУ, важливо враховувати як позитивні, так і негативні його боки. Виявлення слабких місць дозволяє не лише отримати реалістичну картину, а й запобігати ризикам, підвищувати ефективність управління та забезпечувати сталий розвиток гендерної рівності.

Як видно з Рис. 4, серед основних переваг розвитку гендерної рівності респондентки виокремлюють розширення кадрового резерву та зростання боєздатності армії. Це є очікуваним результатом, оскільки жінки здатні обіймати широкий спектр посад, заповнюючи кадрові прогалини, що особливо актуально в умовах війни. Крім того, більшість військовослужбовиць позитивно оцінюють власну можливість робити внесок у захист держави, що демонструє їхню готовність брати на себе відповідальність нарівні з чоловіками. Важливим очікуваним наслідком також вважають подолання гендерних упереджень, хоча, на нашу думку, цей процес радше покращить сприйняття жінок у війську, ніж повністю усуне проблему.

Водночас такі результати демонструють, що респондентки бачать і низку потенційних ризиків. Серед найпоширеніших негативних наслідків – конфлікт поглядів у колективі та побоювання щодо зростання випадків сексуальних домагань і насильства. Це підтверджує, що жінки ще не інтегровані у військоове середовище на рівні, достатньому для повної безпеки та комфорту. Висока частота згадок про ризики сексуальних домагань свідчить про актуальність проблеми гендерної дискримінації в силах оборони. Також респондентки відзначили ймовірність посилення конкуренції між жінками та чоловіками, що може призвести до зростання напруженості через боротьбу за ресурси чи посади.

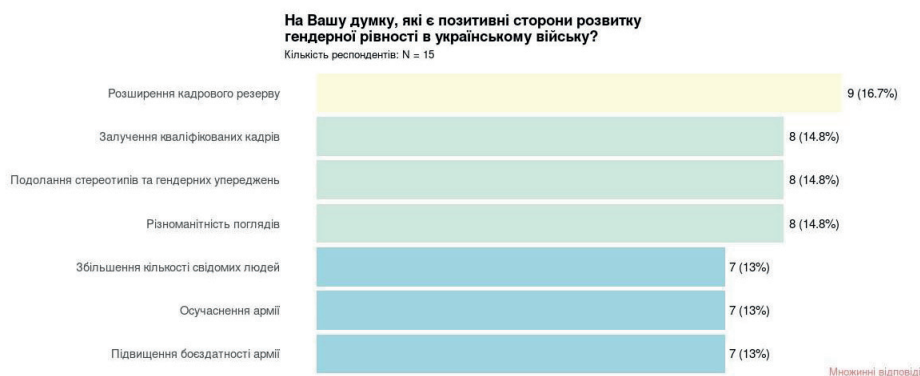

Рис. 4. Переваги розвитку гендерної рівності в ЗСУ під час війни.

Джерело: авторське опитування військовослужбовців.

Цей ефект є типовим для трансформаційних процесів, які змінюють установлені норми, і, на нашу думку, його потрібно враховувати у процесі створення безпечного та здорового робочого середовища.

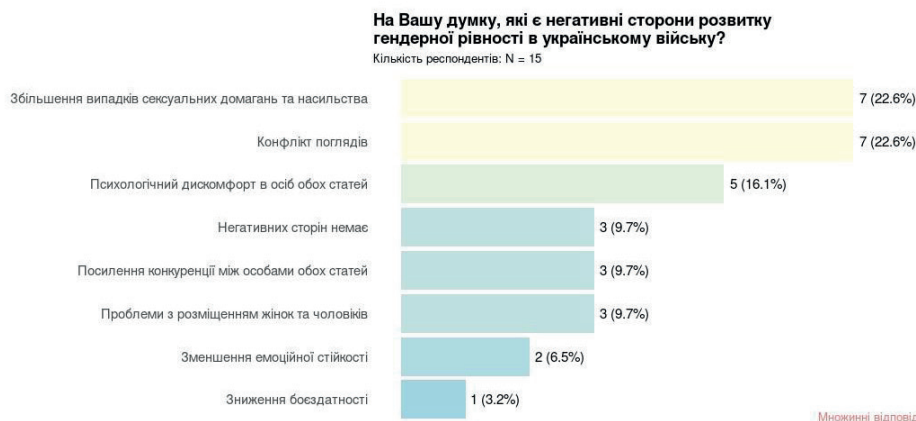

Рис. 5. Недоліки розвитку гендерної рівності в ЗСУ під час війни

Джерело: авторське опитування військовослужбовців.

Водночас, попри наявність численних бар'єрів, більшість жінок все ж планує продовжувати військову службу після завершення війни. Це підтверджують дані Рис. 6. Примітно, що ті військовослужбовиці, які не зазнавали дискримінації, без вагань висловлюють намір залишатися на службі, тоді як ті, хто мав досвід упередженого ставлення, виявляють значно більше сумнівів. Це пояснюється тим, що систематичні проблеми у військовому середовищі впливають не лише на морально-психологічний стан жінок, а й на їхню мотивацію щодо продовження служби.

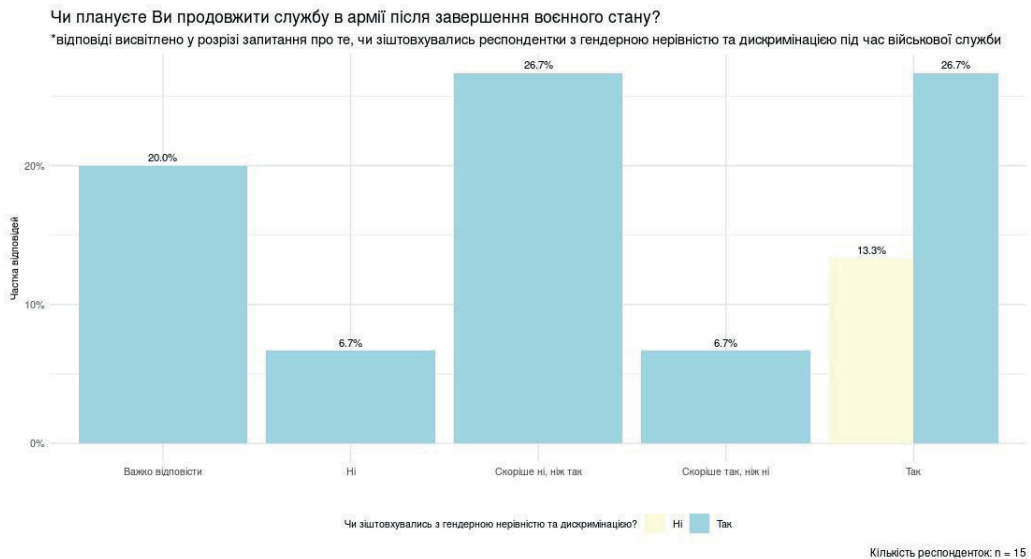

Рис. 6. Плани респонденток на продовження військової служби в ЗСУ після завершення війни

Джерело: авторське опитування військовослужбовиць.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що гендерна нерівність та дискримінація в українському війську мають глибокі історичні й соціальні корені, зумовлені поширеністю стереотипів, упереджень та усталених уявлень про гендерні ролі. Це впливає як на негативне сприйняття стану гендерної рівності в армії, так і на небажання частини жінок продовжувати службу. Попри значні переваги інтеграції рівності, існують і суттєві ризики, які можуть позначитися на моральному кліматі та безпеці жінок. Відтак, крім реформування оборонної сфери, потрібно системно працювати із суспільною свідомістю, популяризувати ідею гендерної рівності, а також розробляти й ефективно впроваджувати дієві механізми повідомлення та реагування на випадки дискримінації.

Висновки. У ході повномасштабної війни Росії проти України відбулися суттєві зрушення як у сфері гендерної політики, так і в системі реформування Збройних сил. Активне залучення жінок до оборонного сектору стало не лише вимогою часу, але й каталізатором для перегляду традиційних підходів до військової служби. Війна значною мірою прискорила процес інтеграції жінок у бойові підрозділи, зробила більш помітними питання рівності й підвищила суспільний інтерес до проблематики гендерної справедливості.

Аналіз змін засвідчує, що участь жінок у бойових діях та їхня присутність у військових структурах суттєво посприяли подоланню стереотипів і зрушенню уявлень про «традиційні» ролі у війську. Уже з 2016 року жінки отримали можливість служити на бойових посадах, вступати до військових ліцеїв та академій, ставати офіцерками та будувати повноцінну кар'єру. Однак формальні

зміни не призвели до суттєвого подолання гендерної нерівності: результати опитувань у 2024–2025 роках демонструють, що переважна більшість військовослужбовиць продовжує зіштовхуватися з різними проявами дискримінації та упередженого ставлення. Серед них – нестача належного забезпечення жіночою формою та амуніцією, недопуск до бойових завдань, а також випадки сексизму й сексуальних домагань.

Ці проблеми свідчать, що зміни в законодавчому полі не є достатньою умовою для утвердження справжньої рівності. Глибинні причини гендерної нерівності криються у стійких соціальних стереотипах, впливі патріархальних уявлень, релігійних традицій та історичної моделі побудови армії. Недостатньо дієвими залишаються й механізми реагування на випадки дискримінації, що ускладнює подолання цієї проблеми.

Водночас дослідження виявило й позитивні наслідки інтеграції гендерного підходу у військову сферу. Зокрема, розширення кадрового резерву, підвищення ефективності бойових підрозділів, урізноманітнення управлінських підходів та поступове подолання усталених упереджень є важливими кроками вперед. Також варто враховувати й виклики, серед яких – загострення конкуренції між жінками та чоловіками, ризики посилення випадків домагань, а також психологічна напруга, що може виникати у процесі адаптації до нових умов.

Таким чином, сучасна українська армія перебуває на етапі активної трансформації, де питання гендерної рівності стають складником не лише соціальної справедливості, а й національної безпеки. Для демократичної України важливо не лише формально модернізувати інституційні механізми, а й забезпечити реальну рівність прав та можливостей у військовій службі. Жінки, які довели свою здатність ефективно виконувати бойові завдання, мають потенціал стати невід'ємною частиною посилення обороноздатності країни. Це означає, що майбутнє українського війська залежить від глибшої інтеграції гендерного підходу в його структури та практику повсякденної діяльності.

Бібліографічні покликання:

Burn S.M. The social psychology of gender. New York: McGraw-Hill. 1996. 233 p.

Rolleri L. Understanding gender and gender equality. *Research FACTs and Findings*. NY: ACT for Youth Center of Excellence. 2013. 7 p.

Барко В.І. Теоретичні засади визначення поняття гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Випуск № 4. С. 152–155.

Барсукова О. У Міноборони розповіли, скільки жінок служать у ЗСУ станом на 2024 рік. *Українська правда*. 08.03.2024.

Борко І. Дискримінація за ознакою статі: розпізнати та протидіяти. Довідник для курсанток/ів та студенток/ів. ГО «Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем»». 2024. 14 с.

Вирва А. У 2024 році Міноборони забезпечило постачання жіночого одягу для захисниць на майже 160 млн грн. *Армія FM*. 18.11.2024.

Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян. Результати комплексного дослідження березень–квітень 2023. Соціологічна група «Рейтинг». 06.06.2023.

Доломанжи А. З 2014 року кількість жінок-офіцерів в українській армії зросла майже вп'ятеро. *УНІАН*. 16.03.2023.

Дубчак Н.І. Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики. *Стратегічні пріоритети*. Випуск № 4 (9). 2008. С. 187–192.

Думанська В. Гендерна рівність за час війни: здобутки та необхідні зміни. *Чесно*. 20.02.2024.

Жінки з яких областей найчастіше йдуть служити до ЗСУ: топ регіонів за рекрутингом. *VisitUkraine*. 08.03.2025.

Камінська Н.В., Пашко Д.В., Романова Н.В. Причини існування гендерної нерівності. *Юридична психологія*. 2018. Том 23, № 2. С. 30–47.

Камінська Н.В., Чернявський С.С., Перунова О.С. Засади розуміння гендеру та гендерної рівності: Лекція № 1. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2020. 19 с.

Клішук Л. Чи є гендерна рівність у війську: про кількість жінок в армії, однострій по фігурі та стандарти НАТО. *АрміяInform*. 05.12.2024.

Кривошеїн Ю. Гендерна нерівність у трудових правовідносинах: поняття та причини виникнення. Громадська організація «Асоціація юридичних клінік України». 2024.

Ліончук Р. Термін «гендер» у науковому дискурсі: вітчизняний та зарубіжний підходи. Нова педагогічна думка. 2013. Випуск № 2. С. 66–70.

Лук'янчук Я.І. Результати опитування: «Захисниці: проблеми гендерної рівності на військовій службі». *Невидимий батальйон*. 07.08.2024.

Магновський І.Й. Інтерпретація гендерної рівності в національній юридичній думці: теоретико-правовий аспект. *Основні права людини і громадянина в умовах глобалізації*. Київський національний університет технологій та дизайну. 2022. С. 50–56.

Мельник Т.М. 50/50 Сучасне гендерне мислення: словник. Київ: К.І.С. 2005. 280 с.

Марценюк Т.О. Забезпечення гендерної рівності у Збройних силах України. *Empirio*. 2024. Т. 1, № 1. С. 44–54.

Найбільше – у Сухопутних військах та Повітряних Силах: Сергій Наєв розповів, скільки жінок служить у ЗСУ. *АрміяInform*. 22.06.2023.

Оперативний гендерний аналіз ситуації в Україні: огляд вторинних даних. ООН Жінки та CARE International. 29.03.2023. 36 с.

Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII.

Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 06 вересня 2018 року № 2523-VIII.

Про внесення змін до наказу Міністерства оборони України від 11 жовтня 2021 року № 313: Наказ Міністерства оборони України від 07 лютого 2022 року № 35.

Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 вересня 2005 року № 2866-IV.

Про затвердження змін до Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, Переліку військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, Переліку військово-облікових

спеціальностей, за якими може бути присвоєно первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу: Наказ Міністерства оборони України від 23 січня 2017 року № 43.

Про затвердження змін до тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військово-службовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців: Наказ Міністерства оборони України від 03 червня 2016 року № 292.

Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних та Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями: Наказ Міністерства оборони України від 11 жовтня 2021 року № 313.

Про затвердження переліку спеціальностей, за якими жінки, що мають відповідну підготовку, можуть бути взяті на військовий облік: постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 1994 року № 711.

Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців: наказ Міністерства Оборони України. від 27 травня 2014 року № 337.

Романова Н. В. Забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони: імплементація міжнародно-правових стандартів у законодавство України. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України. Київ. 2024. 235 с.

Російсько-українська війна: гендерні виклики та упередження. Громадська організація «Інформаційно-консультативний жіночий центр». 08.08.2023. 28 с.

Саєнко О.С. Конституційно-правове забезпечення реалізації принципу гендерної рівності в Україні у світлі зарубіжного досвіду. Дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук. Київ: НАУ. 2020. 251 с.

Степанова Е. Р. Сутність та походження поняття «гендер». *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* 30–31 берез. 2017 р. С. 269–271.

У ЗСУ спостерігається позитивна динаміка впровадження гендерної рівності. *АрміяInform*. 15.03.2023.

Шевчук О.В., Михайлов В.С., Деточка О.Д. Стан реалізації у Збройних Силах України гендерної політики держави: аналіт. звіт за результ. соціол. дослідж. Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України. Київ. 2020. 61 с.

References:

- Burn S.M. The social psychology of gender. New York: McGraw-Hill.1996. 233 p.
- Rolleri L. Understanding gender and gender equality. Research fACTs and Findings. NY: ACT for Youth Center of Excellence. 2013. 7 p.
- Barko V.I. Teoretychni zasady vyznachennia poniattia hendernoї rıvnosti v diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. 2014. Vypusk № 4. S. 152-155.
- Barsukova O. U Minoborony rozpovily, skilky zhinok sluzhat u ZSU stanom na 2024 rik. *Ukrainska pravda*. 08.03.2024.

Borko I. Dyskryminatsiia za oznakoiu staty: rozpoznavaty ta protydyiaty. Dovidnyk dla kursantok/iv ta studentok/iv. HO «Asotsiatsiia zhinok-yurystok Ukrainy «YurFem»». 2024. 14 c.

Vyrva A. U 2024 rotsi Minoborony zabezpechylo postachannia zhinochoho odiahu dla zakhysnyts na maizhe 160 mln hrn. Armiia FM. 18.11.2024.

Dyskryminatsiia riznykh sotsialnykh hrup u ZSU: pohliady viiskovykh ta tsyvilnykh hromadian. Rezultaty kompleksnoho doslidzhennia berezen — kviten 2023. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». 06.06.2023.

Dolomanzhy A. Z 2014 roku kilkist zhinok-ofitseriv v ukrainskii armii zrosla maizhe vpiatero. UNIAN. 16.03.2023.

Dubchak N.I. Zhinky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: problemy gendernoi polityky. Stratehichni priorytety. Vypusk № 4 (9). 2008. S. 187–192.

Dumanska V. Hendera rivnist za chas viiny: zdobutky ta neobkhdni zminy. Chesno. 20.02.2024.

Zhinky z yakykh oblastei naichastishe ydut sluzhyty do ZSU: top rehioniv za rekrutynhom. VisitUkraine. 08.03.2025.

Kaminska N.V., Pashko D.V., Romanova N.V. Prychyny isnuvannia hendernoi nerivnosti. Yurydychna psykholohiia. 2018. Tom 23, № 2. S. 30–47.

Kaminska N.V., Cherniavskiy S.S., Perunova O.S. Zasady rozuminnia henderu ta hendernoi rivnosti: Lektsiia № 1. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. 2020. 19 s.

Klishchuk L. Chy ye hendera rivnist u viisku: pro kilkist zhinok v armii, odnostrii po fihuri ta standarty NATO. ArmiiaInform. 05.12.2024.

Kryvoshein Yu. Hendera nerivnist u trudovykh pravovidnosynakh: poniattia ta prychny vynyknennia. Hromadska orhanizatsiia «Asotsiatsiia yurydychnykh klinik Ukrainy». 2024.

Lionchuk R. Termin «hender» u naukovomu dyskursi: vitchyzniani ta zarubizhnyi pidkhody. Nova pedahohichna dumka. 2013. Vypusk № 2. S. 66–70.

Lukianchuk Ya.I. Rezultaty opytuvannia: «Zakhysnytsi: problemy hendernoi rivnosti na viiskovii sluzhbi». Nevydymyi batalion. 07.08.2024.

Martseniuk T.O. Zabezpechennia gendernoi rivnosti u Zbroinykh sylakh Ukrainy. Empirio. 2024. T. 1, № 1. C. 44–54.

Melnyk T.M. 50/50 Suchasne henderne myslennia: slovnyk. Kyiv: K.I.S. 2005. 280 c.

Naibilshe — u Sukhoputnykh viiskakh ta Povitrianykh Sylakh: Serhii Naiev rozpoviv, skilky zhinok sluzhyt u ZSU. ArmiiaInform. 22.06.2023.

Operatyvnyi gendernyi analiz sytuatsii v Ukraini: ohliad vtorynnykh danykh. OON Zhinky ta CARE International. 29.03.2023. 36 s.

Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia rivnykh prav i mozhlyvostei zhinok i cholovikiv pid chas prokhodzhennia viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvanniakh: Zakon Ukrainy vid 06 veresnia 2018 roku № 2523-VIII.

Pro vnesennia zmin do nakazu Ministerstva oborony Ukrainy vid 11 zhovtnia 2021 roku № 313: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 07 liutoho 2022 roku № 35.

Pro zatverdzhennia zmin do Pereliku viiskovo-oblikovykh spetsialnostei osib ofiterskoho skladu, Pereliku viiskovykh posad osib ofiterskoho skladu, yaki mozht buty zamishcheni viiskovosluzhbovtsiamy-zhinkamy, Pereliku viiskovo-oblikovykh spetsialnostei, za yakymy mozhe buty prysvoieno pervynne viiskove zvannia molodshoho leitenanta zapasu: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 23 sichnia 2017 roku № 43.

Pro zatverdzhennia zmin do tymchasovykh perelikiv viiskovo-oblikovykh spetsialnostei i shtatnykh posad riadovoho, serzhantskoho i starshynskoho skladu ta viiskovosluzhbovtziv-zhinok i taryfnykh perelikiv posad vyshchezaznachenykh viiskovosluzhbovtziv: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 03 chervnia 2016 roku № 292.

Pro zatverdzhennia Pereliku spetsialnostei ta/abo profesii, sporidnennykh z vidpovidnymy viiskovo-oblikovymy spetsialnostiamy, pislia oderzhannia yakykh zhinky berutsia na viiskovy oblik viiskovozoboviazanykh ta Pereliku spetsialnostei ta/abo profesii, sporidnennykh z vidpovidnymy viiskovo-oblikovymy spetsialnostiamy: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 11 zhovtnia 2021 roku № 313.

Pro zatverdzhennia pereliku spetsialnostei, za yakymy zhinky, shcho maiut vidpovidnu pidgotovku, mozhut buty vziati na viiskovy oblik: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 zhovtnia 1994 roku № 711.

Pro zatverdzhennia tymchasovykh perelikiv viiskovo-oblikovykh spetsialnostei i shtatnykh posad riadovoho, serzhantskoho i starshynskoho skladu ta viiskovosluzhbovtziv-zhinok i taryfnykh perelikiv posad vyshchezaznachenykh viiskovosluzhbovtziv: nakaz Ministerstva Oborony Ukrainy. vid 27 travnia 2014 roku № 337.

Romanova N. V. Zabezpechennia hendernoi rivnosti v sektori bezpeky i oborony: implementatsiia mizhnarodno-pravovykh standartiv u zakonodavstvo Ukrainy. Dysertatsiia na здобuttia stupenia doktora filosofii. Instytut derzhavy i prava imeni V.M. Koretskoho Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Kyiv. 2024. 235 s.

Rosiisko-ukrainska viina: henderni vyklyky ta uperedzhennia. Hromadska orhanizatsiia «Informatsiino-konsultatyvnyi zhinochyi tsentr». 08.08.2023. 28 s.

Saienko O.S. Konstytutsiino-pravove zabezpechennia realizatsii pryntsypu hendernoi rivnosti v Ukraini u svitli zarubizhnogo dosvidu. Dys. na здобuttia stupenia kand. yuryd. nauk. Kyiv: NAU. 2020. 251 s.

Stepanova E. R. Sutnist ta pokhodzhennia poniattia «hender». Suchasni problemy upravlinnia pidpriemstvamy: teoriia ta praktyka: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. 30–31 berez. 2017 r. S. 269–271.

U ZSU sposterihaetsia pozytyvna dynamika vprovadzhennia hendernoi rivnosti. ArmiiInform. 15.03.2023.

Shevchuk O.V., Mykhailov V.S., Dietochka O.D. Stan realizatsii u Zbroinykh Sylakh Ukrainy hendernoi polityky derzhavy: analit. zvit za rezult. sotsiol. doslidzh. Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem Zbroinykh Syl Ukrainy. Kyiv. 2020. 61 s.

GENDER EQUALITY IN THE UKRAINIAN ARMY DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Yana Lukianchuk ^{a,*}

^a*Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine*

ABSTRACT

The article analyses how Russia's war against Ukraine has transformed the Armed Forces of Ukraine, leading not only to structural reforms but also to significant changes in the gender composition of the military. Thousands of women have joined the Armed Forces of Ukraine, with their numbers growing from 16,500 in 2014 to 62,000 in 2024. However, despite positive dynamics and legislative changes, cases of gender inequality and discrimination against women are still recorded in the Ukrainian army. Thus, the aim of the study is to assess the prospects for the evolution of the Armed Forces of Ukraine through the prism of gender equality. The work consists of theoretical and empirical analysis. The theoretical part encompasses a review of legislative acts and scientific literature, while the empirical part is grounded in both qualitative (interviews) and quantitative (questionnaires) research methods. The results show that, despite positive changes, female military personnel still face systemic problems: lack of appropriate equipment, assignment to non-combat positions, prejudice, sexual harassment, denial of promotion, and more. The study also confirms the existence of gender barriers in society, such as the «glass ceiling» and «sticky floor,» which are supported by stereotypes and low awareness among Ukrainians on issues related to equality. Thus, it is concluded that the full integration of gender equality in the Armed Forces of Ukraine requires not only legislative but also systemic educational and cultural changes, which will allow for the development of a modern, effective, and combat-ready army.

ARTICLE INFO

Keywords:

Armed Forces of Ukraine, gender equality, discrimination, inequality.

*Corresponding author:

ia.lukianchuk@gmail.com

*ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0958-3829>

Article history:

Received 18.04.2025

Peer-reviewed 21.05.2025

Accepted 10.06.2025

Content from this work may be used under the terms of the Creative Commons Attribution NonCommercial NoDerivs Licence (CC BY-NC-ND 4.0). Any further distribution of this work must maintain attribution to the author(s) and the title of the work, journal citation and DOI.

УДК 321.64(477)

ЧИННИКИ ПРИЗНАЧЕННЯ І ПЕРЕБУВАННЯ НА ПОСАДІ РАДНИКІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Марія Бруяка ^{а,*}

^а Школа політичної аналітики – ПОЛІС,
Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано чинники призначення штатних та позаштатних радників президентів України з 1991 по 2025 рік та виявлено чинники, які впливають на призначення кандидатів на посаду радника. В українському дискурсі тема призначення радників є малодослідженою, зокрема в наукових статтях не досліджують особливості призначення тих чи тих кандидатів на такі посади. Від рішень президента залежить ефективність управління державою, тому питання кваліфікованості та досвіду його радників є актуальним. У дослідженні використано регресійний аналіз (лінійну регресію та бінарну логістичну регресію) для виявлення чинників, які впливають на призначення радників. З'ясовано, що для позаштатних радників ймовірність довшого перебування на посаді є більшою, ніж для штатних. Аналіз виявив такі чинники, які впливають на період перебування на посаді радника: штатний/позаштатний радник; попередня співпраця з президентом та електоральний досвід; особисті зв'язки, які характеризуються попередньою співпрацею президента та радника, що продовжують період перебування; досвід балотування і можливість бути обраним, що зменшує період перебування на посаді радника. Призначення радників на посаду відбувається з перевагою лояльності кандидата, а не його компетентності. Президент віддає перевагу лояльному кандидату, який буде підтримувати його політику. Це дослідження розкриває важливість призначення радників, які впливають на формування внутрішньополітичних та зовнішньополітичних рішень президента.

Ключові слова:

штатні та позаштатні радники, президент, призначення, кандидат.

^{*}Адреса для кореспонденції:
mariia.bruiaika@oa.edu.ua

^{*}ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2923-2839>

Історія статті:

Отримана 18.03.2025

Прорецензована 30.04.2025

Прийнята до друку 22.05.2025

Зміст цієї роботи може бути використаний на умовах міжнародної ліцензії Creative Commons Attribution NonCommercial NoDerivs (CC BY-NC-ND 4.0). Будь-яке подальше розповсюдження цієї роботи повинно містити покликання на автора(ів) та назву роботи, покликання на журнал та DOI.

Вступ. Інформація щодо осіб, які обіймають посади радників президента України, залишається обмеженою та малодоступною протягом усіх

президентських каденцій. У чинному Положенні про радника Президента України немає чітко окреслених критеріїв відбору кандидатів, не конкретизовано повноваження та функційні обов'язки штатних і позаштатних радників, а також не визначено вимоги до їхньої професійної компетентності. У відкритому доступі також немає повного переліку осіб, які обіймають ці посади. Суспільству стають відомими лише окремі імена, переважно завдяки оприлюдненим указам про призначення або звільнення на офіційних вебресурсах Президента України чи Верховної Ради України.

Рішення щодо призначення конкретних осіб на посаду радника не супроводжуються публічними коментарями президента (незалежно від каденції). Наприклад, у період правління Леоніда Кравчука було призначено 10 радників, Петра Порошенка – 30, а Володимира Зеленського – 25. Для порівняння, Леонід Кучма, Віктор Ющенко та Віктор Янукович призначили на ці посади щонайменше по 60 осіб. Водночас мотивація щодо кожного конкретного призначення (як штатного, так і позаштатного радника) лишається неочевидною для широкої публіки.

Цікавим також є той факт, що тривалість перебування на посаді радника істотно відрізняється залежно від статусу: штатні радники, як правило, займають посаду протягом одного року, тоді як позаштатні можуть залишатися в статусі радника в середньому близько трьох років. У зв'язку з цим постає низка запитань: які саме чинники зумовлюють призначення тієї чи тієї особи на посаду радника президента та що впливає на тривалість її перебування в цій ролі?

1. Огляд літератури

У науковій літературі дослідження, присвячені вивченню специфіки посади радника президента, здебільшого концентруються на їхньому впливі на процес формування внутрішньої та зовнішньої політики, а також на динаміці взаємин між радниками і президентом або між радниками та іншими високопосадовцями. Значна частина робіт аналізує адміністрації конкретних президентів різних країн, приділяючи увагу вибору ефективної моделі взаємодії між главою держави та його радниками. Водночас персональна роль радників як окремих політичних фігур досліджена недостатньо глибоко.

У більшості наукових праць радників розглядають у контексті президентської влади, тобто президент постає як головний суб'єкт дослідження, тоді як радники – як допоміжні елементи його управлінської системи. Поза увагою залишається питання критеріїв добору радників: які особисті чи професійні характеристики визначають їхню придатність до посади, який вони мають політичний досвід та кар'єрні досягнення тощо. Також у літературі бракує глибокого аналізу формальних та неформальних зв'язків між радниками та президентом, що могло б пролити світло на їхню справжню роль у процесі ухвалення державних рішень.

Дослідницький інтерес до радників часто фокусується на практиці адміністрацій США. Американські президенти, починаючи з ранніх етапів

становлення інституту президентства, покладалися на вузьке коло довірених осіб. Особливу увагу громадськості радники привернули під час президентства Ендрю Джексона, зокрема як фігури політичного впливу (Neto O., 2006).

Найвищий рівень зацікавлення дослідників радниками в адміністрації США припав на 1970-ті роки, коли професор Стенфордської школи бізнесу Річард Джонсон запропонував впливову типологію організації роботи Білого дому. Він виділив три основні моделі управління – конкурентну, ієрархічну та колегіальну – кожна з яких має власні переваги та недоліки (Richard J., 1974). Ці класифікації Р. Джонсона були доповнені напрацюваннями інших дослідників, зокрема Ірвінга Дженіса та Александра Джорджа, які досліджували процеси ухвалення рішень в умовах політичного тиску. І. Дженіс зосереджував увагу на феномені «групового мислення» – ситуаціях, коли навіть висококваліфіковані й досвідчені члени радницьких груп, прагнучи зберегти консенсус, виявляють некритичний підхід до ухвалення рішень, що врешті шкодить ефективності політики (Field R., Janis I., 1990).

Вагомий внесок у вивчення інституту радництва зробили Гай Пітерс і Вінсент Мартіньї, які проаналізували роль генерального секретаря Єлисейського палацу у Франції та керівника апарату Білого дому у США. Їхнє дослідження демонструє, що ці дві посади, хоча й обидві є наближеними до президента, мають відмінні функційні обов'язки: керівник апарату в США поєднує роль радника з управлінською функцією, а у Франції генеральний секретар виконує інші, менш адміністративно централізовані завдання. Ці результати підтверджують концепцію президенціалізації Погунтке та Вебба, в якій ключовою ознакою посилення виконавчої влади є зростання політичного впливу радників (Pffiffer J. P., 2005; Martigny V. & Peters G., 2024).

Шведський політолог Мікаель Бломдал, досліджуючи відносини між радником із національної безпеки Томасом Донілоном та держсекретарем Гіллари Клінтон в адміністрації Барака Обами, показав, що вплив радників визначається їхньою позицією в бюрократичній ієрархії, політичними амбіціями, а також здатністю мобілізувати підтримку. Незважаючи на близькість Т. Донілона до президента, саме Г. Клінтон вдалося стати ключовою фігурою у формуванні зовнішньої політики завдяки її політичним навичкам і вмінню впливати на громадську думку, що змістило баланс впливу на її користь (Blomdahl M., 2020).

Окремої уваги заслуговує дослідження Кетрін Тенпас, яка проаналізувала участь жінок у керівних структурах президентської адміністрації США в період із 1981 по 2017 рік. Авторка дійшла висновку, що, попри загальний прогрес жінок у політичній сфері, їхня представленість у найближчому колі радників президента залишається низькою, а темпи зростання впливу – повільними. К. Тенпас також підкреслює, що розширення виконавчого апарату після доповіді Браунлоу 1937 року не сприяло пропорційному збільшенню кількості жінок у вищих ешелонах влади (Tenpas K., 2020).

Підсумовуючи, можна зазначити, що дослідження персонального профілю радників усе ще потребує більшої уваги наукової спільноти. Однією з ключових

проблем є обмежений доступ до повноцінних джерел інформації. Дослідники зазвичай покладаються на щоденники, інтерв'ю, рейтингування в політичних медіа, що, попри свою цінність, не забезпечують глибини, потрібної для повного аналізу. Наявний дисбаланс між фокусом на результатах діяльності радника та вивченням його особистого і професійного досвіду ускладнює формування цілісного уявлення про радника як політичну фігуру. Проте така ситуація є відображенням специфіки теми, а не недоліком досліджень.

З огляду на це, вивчення того, чому певна особа потрапляє до найближчого кола президента, є не менш важливим, ніж аналіз її діяльності на посаді. Попри те, що тема інституту радництва залишається слабо вивченою на глобальному рівні – з помітним регіональним дисбалансом на користь США – окремі аспекти цієї проблематики висвітлюють у суміжних дослідженнях інституту президентства, де радники є невід'ємною частиною владної вертикалі.

Мета та завдання

Мета дослідження – виявити чинники, які визначають тривалість перебування особи на посаді радника Президента України.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання:

- дослідити повноваження радників президента та механізми їхньої взаємодії з главою держави;
- проаналізувати нормативно-правові засади призначення радників президента в Україні;
- ідентифікувати ключові чинники, що впливають на тривалість перебування радників на відповідній посаді.

2. Дані та методи дослідження

У межах дослідження було зібрано емпіричну базу, що охоплює призначення радників президентами України в період із 1991 по 2025 рік. Створений набір даних включає інформацію щодо 254 радників, призначення яких підтверджено офіційними указами президента. До аналізу було включено такі змінні: ім'я радника, вік на момент призначення, стать, тривалість перебування на посаді (у роках), президентська каденція, статус (штатний або позаштатний), професійний досвід на державних посадах (зокрема міністр, заступник міністра, посол, державний секретар, керівник державного органу), електоральний досвід (балотування до парламенту), наявність особистих або політичних зв'язків із президентом (дружні, родинні, бізнесові, участь у виборчій кампанії тощо), а також освітній рівень (наявність наукового ступеня кандидата або доктора наук).

Для аналітичного опрацювання було застосовано кілька методів регресійного аналізу. Основну увагу зосереджено на множинній лінійній регресії для оцінювання зв'язку між визначеними змінними та тривалістю перебування на посаді радника. На початковому етапі (модель mod1) було виявлено відхилення від низки статистичних припущень. Зокрема, через високий коефіцієнт варіації залежної змінної було здійснено її логарифмічну стандартизацію, переведення з років у місяці та повторне моделювання (модель mod11),

що дозволило зменшити вплив статистичних викривлень. У моделі mod11 залишилася лише одна проблема – відхилення від нормальності залишків (kurtosis).

Додатково використано бінарну логістичну регресію для вивчення агрегованих змінних, таких як лояльність та компетентність. Лояльність вимірювали через низку змінних: попередню співпрацю з президентом, участь у виборчій кампанії, партійну приналежність, особисті зв'язки. Тоді як компетентність охоплювала наявність наукового ступеня та досвід роботи на державних посадах. Електоральний досвід оцінювали на основі участі у виборах: балотувався, був обраний, обирали більше одного разу.

Основними джерелами даних були: офіційні укази Президента України, реєстри Верховної Ради, біографічні довідки з Вікіпедії, платформа “Чесно”, а також публікації в авторитетних українських медіа (зокрема видання “Українська правда”, Радіо Свобода). Осіб, про яких немає належної біографічної інформації або підтвердження призначення, не було включено до аналізу.

Варто зазначити, що дослідження не охоплює повний список усіх радників за період незалежності України через обмеження доступу до первинних джерел. Проте зібраний масив даних дозволяє зробити обґрунтовані висновки щодо загальних закономірностей і чинників, що впливають на перебування осіб на посаді радника.

3. Результати дослідження

3.1. Правове регулювання відбору радників Президента України

У національній правовій системі України добір радників Президента регулюється виключно підзаконним актом – Положенням про радника Президента України, яке затверджують відповідним указом глави держави. Відповідальність за дотримання положень цього нормативного документа покладають на керівника Апарату Президента України на момент ухвалення документа.

Тексти положень, ухвалених за період перебування на посаді кожного з президентів, доступні на офіційному порталі Верховної Ради України. Зазвичай новообраний президент оновлює положення після вступу на посаду, однак така практика не є обов'язковою. Формально попередній варіант документа зберігає чинність до моменту внесення нових змін. Наприклад, Віктор Янукович вніс зміни лише у 2013 році, таким чином протягом кількох років після початку його каденції діяло положення, яке затвердив Віктор Ющенко. Аналогічно Володимир Зеленський оновив документ лише у 2021 році.

Зміст положення між різними редакціями загалом залишається стабільним. Основні положення стосуються функційних обов'язків радника, зокрема – надання концептуальних пропозицій та рекомендацій президентові з питань державної політики у відповідній сфері. Радник має право офіційно запитувати інформацію в державних органів, ініціювати розроблення президентських актів, залучати експертів, а також користуватись урядовими засобами зв'язку. Відмінності між редакціями здебільшого полягають у формулюваннях, змістове наповнення при цьому не змінюється.

Положення передбачає два типи радників – штатних і позаштатних. Водночас немає докладного розмежування їхніх функцій. Згідно з документом, штатний радник виконує обов'язки на постійній основі, тоді як позаштатний – на громадських засадах. Проте формальний характер залучення позаштатних радників, які не входять до штатного розпису, ставить під сумнів їхню інституційну інтеграцію до апарату президента.

Рішення про призначення або звільнення радника ухвалює Президент України. Водночас нормативно не регламентується процедура добору кандидатів, не визначається орган або посадова особа, яка пропонує кандидатури, немає вимог щодо професійної підготовки або досвіду претендентів. Не врегульовано також питання матеріального забезпечення – зокрема, джерел фінансування, порядку нарахування заробітної плати та надання соціальних гарантій (відпустки, декларація тощо). Не встановлено жодних кваліфікаційних вимог до радника – таких як обов'язкове знання державної мови, наявність вищої освіти чи досвід державної служби.

Попри те, що немає прозорого механізму відбору, радники президента можуть мати суттєвий вплив на державну політику. У зв'язку з цим постає потреба забезпечити підзвітність та прозорість їхньої діяльності. Зокрема, штатні радники, які фактично виконують функції державних службовців, повинні підпадати під відповідні норми антикорупційного законодавства, включно з обов'язком декларувати свої доходи. Аналіз указів свідчить, що в різні періоди змінювався статус радників. За президентства Л. Кравчука та Л. Кучми радників не вважали держслужбовцями, тоді як Віктор Ющенко офіційно надав їм такий статус. Його позицію підтримали Віктор Янукович та Петро Порошенко. У 2021 році нова редакція положення, яку затвердив Володимир Зеленський, позбавила радників цього статусу. Проте на практиці деякі радники, попри формальні зміни, продовжують декларувати доходи як державні службовці, однак уже на підставі інших посад, які вони паралельно обіймають.

Таким чином, чинне правове регулювання статусу радника Президента України є фрагментарним і недостатньо конкретизованим. Положення не визначає чітко функціонал різних типів радників, немає критеріїв добору та вимог до кандидатів. Наявна ситуація сприяє кулуарності призначень та знижує рівень прозорості. Попри те, що радники безпосередньо підпорядковуються президентові, їхня діяльність має здійснюватися в інтересах громадян. Відтак процес їх відбору повинен базуватися на відкритості, чітких критеріях професійності та доброчесності. Це особливо важливо з огляду на вплив радників на ухвалення стратегічних рішень глави держави.

3.2. Чинники, що впливають на призначення радників та період перебування їх на посаді

Результати першої моделі (Рис. 1) демонструють, що позаштатні радники, як правило, обіймають свої посади значно довше порівняно зі штатними. Додатковим чинником, що подовжує тривалість перебування на посаді, є факт

попередньої співпраці радника з президентом. Змінна «штатний/позаштатний» (*internal_external*) виявилася статистично значущою на рівні $p < 0.001$, причому від'ємний знак коефіцієнта свідчить про те, що штатний статус зменшує тривалість перебування на посаді. Змінна «попередня співпраця» (*previously_cooperated*) також має статистичну значущість ($p < 0.05$), і її позитивне значення підтверджує подовження перебування радника на посаді в разі наявності такого досвіду. Коефіцієнт детермінації (R^2) становить 0,15, що свідчить про пояснення 15% варіації залежної змінної.

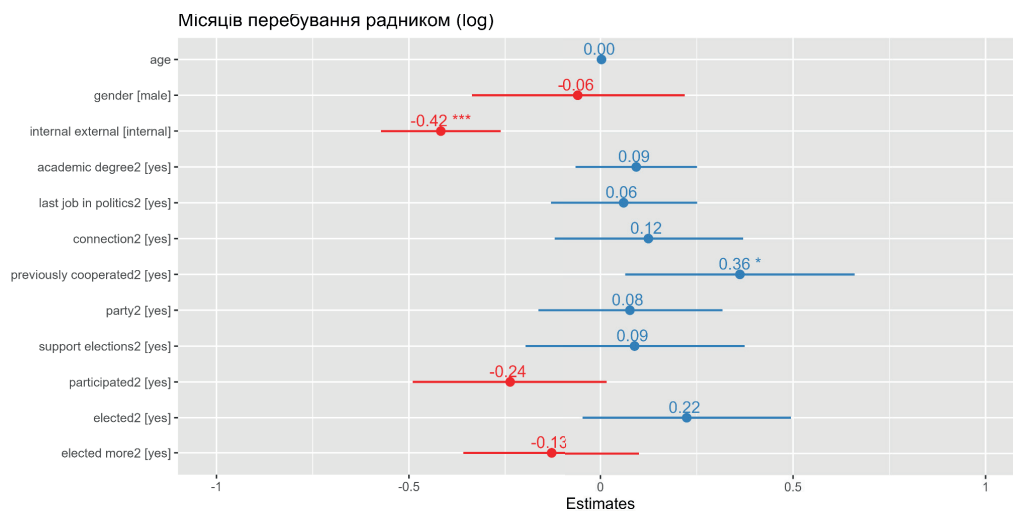

Рис. 1. Результати множинної лінійної регресії

Джерело: власні обчислення.

Як видно з Рис. 2, позаштатні радники загалом мають довший строк перебування порівняно зі штатними, що, ймовірно, пов'язано з меншою залученістю до повсякденної роботи. Позаштатні радники працюють на громадських засадах, мають гнучкіший графік і обмежену комунікацію з президентом. Натомість штатні радники виконують повсякденні функції апарату й взаємодіють із президентом безпосередньо, що створює більшу відповідальність. У випадках, коли очікування не виправдовуються, їхній строк перебування може скорочуватися.

Чинник попередньої співпраці з президентом також значно впливає на тривалість перебування на посаді (Рис. 2). Для позаштатних радників наявність такого досвіду збільшує строк перебування ще більше. У випадку зі штатними – попередній досвід також позитивно корелює з довшим строком перебування на посаді. Це можна пояснити тим, що президент, обираючи радника, з яким уже взаємодівав, має певне уявлення про рівень його лояльності та професійності. Водночас потрібно враховувати, що чинники, які впливають на перебування, є частково суб'єктивними, і вказані результати не пояснюють повною мірою всі мотиви ухвалення кадрових рішень.

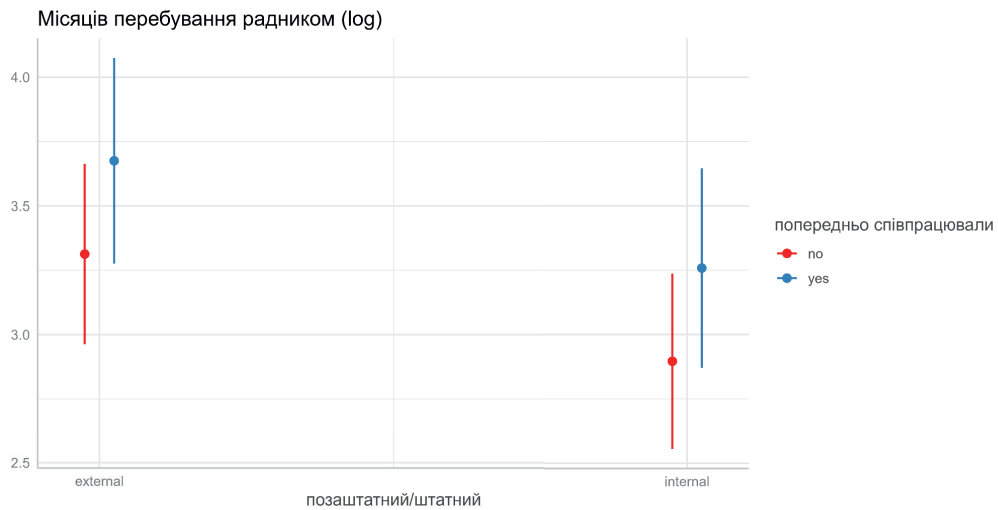

Рис. 2. Перебування на посаді штатного/позаштатного радника, якщо вони попередньо співпрацювали з президентом

Джерело: власні обрахунки.

Примітка: Шкала років подана в логарифмі, і ми умовно розуміємо, що початок від 1 року перебування на посаді (2,5 на шкалі) і більше.

Друга модель (Mod31) підтверджує високу значущість змінної “штатний/позаштатний” ($p < 0.001$), а також демонструє негативний вплив змінної “електоральний досвід” (*electoral_experience*) ($p < 0.05$) на тривалість перебування на посаді: наявність досвіду участі у виборах (балотування, обрання) скорочує строк перебування радника (Рис. 3). Змінна “компетенція” (*competence*), яка включає науковий ступінь та державний досвід, виявилася на межі статистичної значущості ($p < 0.1$). Загальний рівень пояснювальної сили моделі, згідно з коефіцієнтом детермінації (R^2), становить 0,13, а інформаційний критерій Акаїке (AIC) – 475.1.

Як засвідчує Рис. 4, за відсутності електорального досвіду ймовірність довшого перебування на посаді суттєво зростає. Натомість досвід участі у виборах, як правило, знижує цю тривалість. Це може бути пов'язано з політичними амбіціями радників: вони можуть використовувати свою посаду як майданчик для майбутньої кампанії, що змушує їх достроково завершувати співпрацю. Крім того, такі радники можуть переорієнтовувати свій фокус із безпосередньої роботи з президентом на особисту електоральну перспективу.

Компетентність радника, зокрема наявність наукового ступеня та досвіду в державному управлінні, не має суттєвого впливу на тривалість перебування на посаді. Результати регресійного аналізу (Рис. 4) засвідчують, що навіть за умов повної компетентності строки перебування майже не зростають.

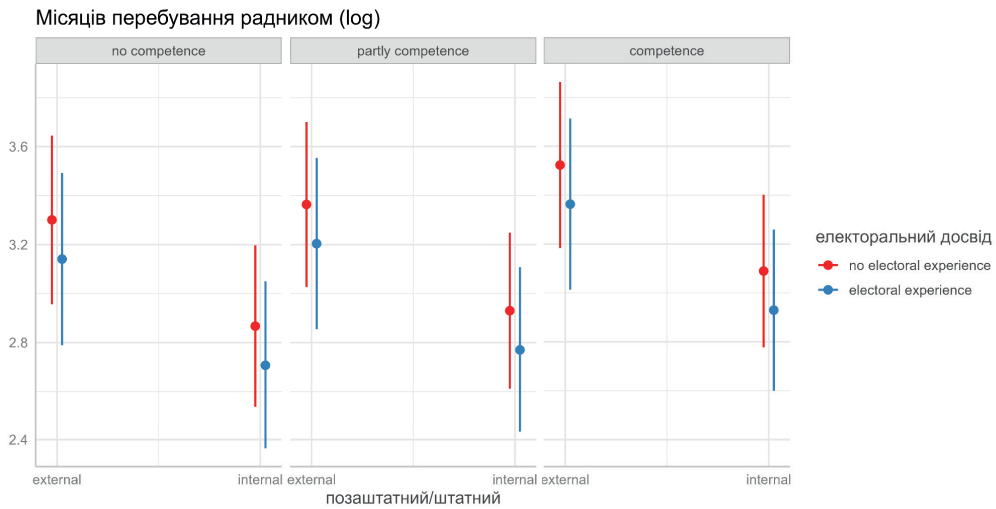

Рис. 3. Результати бінарної логістичної регресії

Джерело: власні обрахунки.

Цей результат є показовим: попередня співпраця (як частина лояльності) виявилася важливішим чинником для президентів, ніж фаховий рівень кандидатів. Отже, у виборі радника, ймовірно, переважає фактор довіри, сформований на попередньому досвіді, а не рівень експертності.

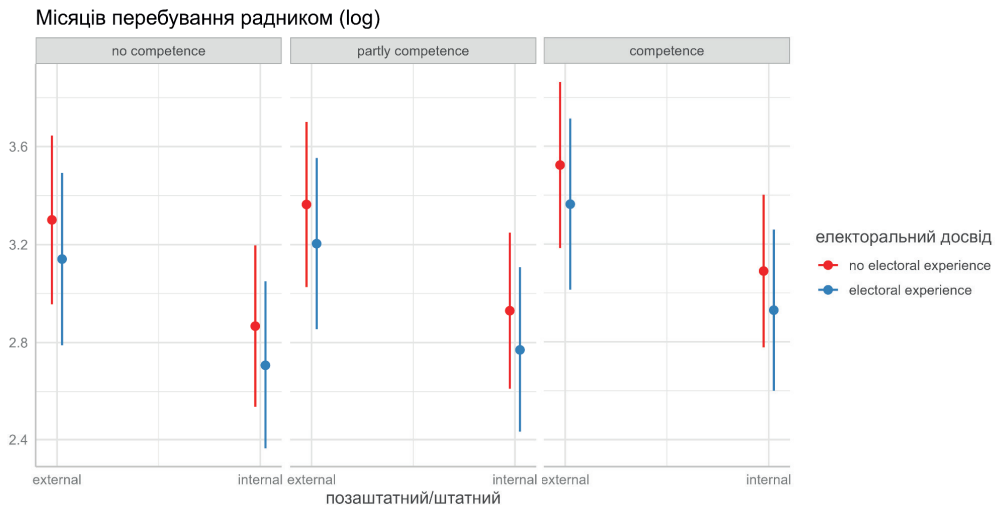

Рис. 4. Перебування на посаді штатного/позаштатного радника, якщо вони попередньо мали електоральний досвід та компетентність

Джерело: власні обрахунки.

Третя модель (Mod51), в якій залежною змінною є статус радника (штатний/позаштатний), виявилася найстабільнішою з-поміж усіх представлених. Показник AIC для неї становить 327.9. Найвпливовішими змінними є “період перебування на посаді” (*period_month*) з високим рівнем значущості $p < 0.001$ (негативна кореляція з призначенням на штатну посаду) та “компетентність” ($p < 0.05$), яка в цьому випадку позитивно пов’язана з імовірністю бути штатним радником. На межі значущості перебувають також гендер та електоральний досвід ($p < 0.1$).

Результати аналізу (Рис. 5) показують, що жінки мають вищу ймовірність бути призначеними штатними радниками порівняно з чоловіками. Ймовірність зростає залежно від рівня компетентності: для жінок – від 84% (за відсутності компетентності) до 95% (за її повної наявності). У випадку чоловіків відповідні показники становлять 70%, 75% і 87%. Варто зазначити, що загалом із 253 проаналізованих радників лише 21 особа була жіночої статі (15 штатних, 6 позаштатних), у той час як серед чоловіків поділ був майже порівну – 115 штатних і 118 позаштатних. Це відображає загальну тенденцію до гендерної нерівності в призначеннях на політичні посади, проте водночас демонструє перевагу для жінок саме у призначеннях на штатні позиції радника.

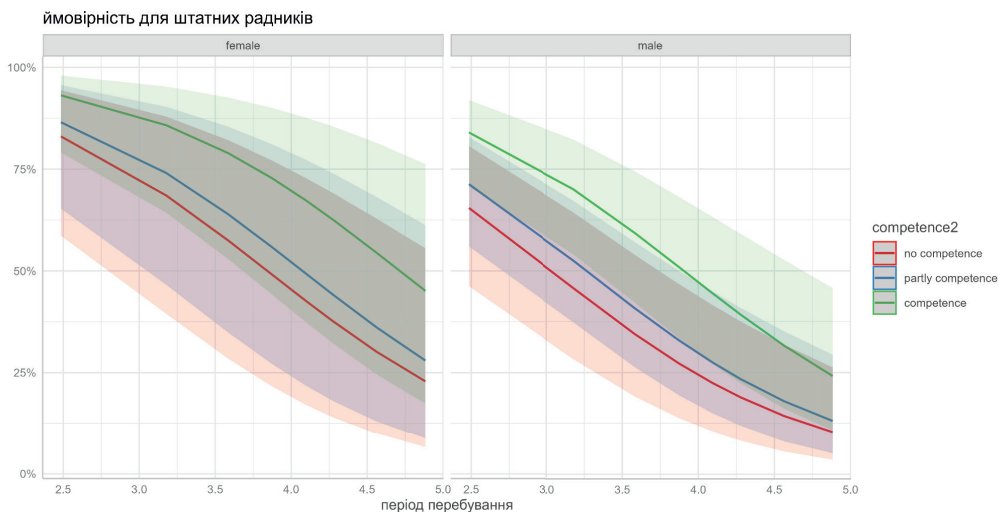

Рис. 5. Ймовірність перебування на посаді для штатних радників чоловічої та жіночої статі за умови наявності компетентності

Джерело: власні обчислення.

Узагальнюючи результати трьох моделей, можна стверджувати, що ключовими чинниками, які впливають на тривалість перебування радника на посаді, є: статус радника (штатний чи позаштатний), попередня співпраця з президентом, а також відсутність електорального досвіду. Хоча агреговані змінні “лояльність” та “компетентність” не продемонстрували високої статистичної

значущості щодо причини призначення, наявність повної компетентності все ж позитивно корелює з тривалістю перебування. Найвагомим чинником залишається попередня взаємодія з президентом. Електоральний досвід, як засвідчують результати дослідження, скорочує строк перебування на посаді, можливо, через потенційні політичні прагнення таких радників. Крім того, виявлено цікаву гендерну закономірність: жінки частіше обіймають посади штатних радників, імовірно, через вищі вимоги до їхньої фаховості порівняно з чоловіками, які мають більш рівномірний розподіл між штатним і позаштатним статусом.

Висновки

Проведене дослідження засвідчило, що позаштатні радники Президента України мають вищу ймовірність тривалішого перебування на посаді порівняно зі штатними. Одним із ключових чинників, що сприяє цьому, є особисті зв'язки між президентом і радником, зокрема попередній досвід співпраці. Така взаємодія значною мірою підвищує шанси радника на подальшу політичну або адміністративну залученість у діяльність глави держави. Хоча формально такі зв'язки не є обов'язковою умовою для призначення, результати демонструють, що близьке оточення президента часто формується ще до початку його каденції.

Водночас наявність електорального досвіду, участі в парламентських виборах або обрання на виборні посади, негативно корелює з тривалістю перебування на посаді радника. Це може свідчити про те, що особи з активними політичними амбіціями, які прагнуть балотуватися або повернутися до виборчої кампанії, зазвичай недовго залишаються у складі президентської команди. Неможливість поєднати обов'язки радника з політичною кампанією зумовлює короткостроковий характер їхньої участі в апараті глави держави.

Для забезпечення ефективного процесу формування рішень у сферах внутрішньої та зовнішньої політики президенту потрібно мати у своєму найближчому колі осіб, які поєднують як професійну компетентність, так і політичну лояльність. Проте результати дослідження вказують, що в процесі добору перевагу віддають саме лояльності. Такі чинники, як наявність наукового ступеня чи досвід роботи на державних посадах, хоча й мають певний вплив, у більшості випадків відіграють другорядну роль. З огляду на це можна зробити висновок, що пріоритетним критерієм під час призначення радників постає не рівень фаховості, а ступінь довіри до кандидата та його підтримка політичного курсу президента.

Подяка

Авторка дослідження висловлює щирі вдячності науковому керівнику Лебедюку Віталію Миколайовичу, доценту кафедри національної безпеки та політології Національного університету «Острозька академія», за цінні поради, фахову підтримку та методологічне наставництво, надані у процесі підготовки пропонованого дослідження.

Бібліографічні покликання:

Про Радника Президента України. 2021. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/309/2021#Text>.

Про внесення змін до Указу Президента України від 1 грудня 2009 року № 988. 2009. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/2013#Text>.

Про затвердження Положення про Радника Президента України. 1994. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190/92-рп#Text>.

Про Радника Президента України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988/2009#Text>.

Arana, I. 2023. Inner circle of presidents. *Estudios Internacionales*. . Vol. 55, no. 206. P. 81–109. URL: <https://doi.org/10.5354/0719-3769.2023.73188>.

Blomdahl, M. 2020. The national security advisor and the secretary of state in the Obama administration: Thomas Donilon and Hillary Clinton. *American Studies*, 65, 65–68. URL: <https://www.jstor.org/stable/45390356>.

Brown, C. 2018. Advising the president: rules governing access and accountability of presidential advisors. *Congressional Research Service*, 2(2), 4–9. URL: <https://sgp.fas.org/crs/misc/LSB10183.pdf>.

Conley, R. 2002. The power of the American presidency. *American Political Science Review*, 96(1), 206–207. <https://doi.org/10.1017/s0003055402274328>.

Evans, K., Matthews, K. 2024. Public advocates, private advisors: the autonomy, function, and influence of the President's Council of Advisors on Science and Technology. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 9. <https://doi.org/10.3389/frma.2024.1455510>.

Explaining increasing turnover rates among presidential advisers, 1929–1997. 2000. *The Journal of Politics*, 64(2), 434–448. URL: <https://www.jstor.org/stable/2691855>.

Field, R. G., Janis, L. 1990. Crucial decisions: leadership in policy-making and crisis management. *The Academy of Management Review*, 15(3), 542. <https://doi.org/10.2307/258025>.

Howell, W. 2010. The politics of presidential appointments: political control and bureaucratic performance by David E. *Political Science Quarterly*, 125(1), 181–183. <https://doi.org/10.1002/j.1538-165x.2010.tb02004.x>.

Ignacio, A. 2012. Who whispers to the president? Advisors vs. ministers in Latin America. *Política*, 50(2), 45–54. URL: https://www.redalyc.org/pdf/645/Resumenes/Abstract_64524974002_2.pdf.

Inácio, M., Llanos, M. 2015. The institutional presidency from a comparative perspective: Argentina and Brazil since the 1980s. *Brazilian Political Science Review*, 9(1), 39–64. <https://doi.org/10.1590/1981-38212014000200002>.

Joush, D. 2008. Presidential style, institutional structure, and bureaucratic process. In: *After the War: Nation-Building from FDR to George W. Bush*. *Rand*, 5(7), 345–347. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg716cc>.

Mackenzie, G. 1983. The president's agenda: domestic policy choice from Kennedy to Carter (with notes on Ronald Reagan). Paul Charles Light. *The Journal of Politics*, 45(2), 528–530. <https://doi.org/10.2307/2130155>.

Martigny, V., Peters, B. 2024. All the president's men: comparing the Secretary General of the French presidency and the US Chief of Staff in an era of presidentialization. *Government and Opposition*, 1–19. <https://doi.org/10.1017/gov.2024.16>.

Pfiffner, J. 2002. *Organizing the Presidency*. 3rd ed. New York: Brookings Institution Press. 256 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctv11hpt6t>.

Pfiffner, J. 2005. Presidential decision making: rationality, advisory systems, and personality. *Presidential Studies Quarterly*, 35(2), 217–228. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5705.2005.00246.x>.

Tanner, J. 1974. *Managing the White House: An Intimate Study of the Presidency*. 3rd ed. New York: University of Toronto. 357 p. URL: <https://archive.org/details/managingwhitehou00john>.

Tenpas, K. 2020. The president's advisors: an analysis of women on the president's "A team". *Brookings*, 3(19)2–14. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/08/19A_Tenpas_ThePresidentsAdvisors.pdf.

Walcott, C. , Hult, K. 2005. White House structure and decision making: elaborating the standard model. *Presidential Studies Quarterly*, 35(2), 303–318. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5705.2005.00250.x> Waterman, R. , Ouyang, Y. 2020. Rethinking loyalty and competence in presidential appointments. *Public Administration Review*, 80(5), 717–732. <https://doi.org/10.1111/puar.13212>.

References:

Arana, I. 2023. inner circle of presidents. *Estudios Internacionales*. . Vol. 55, no. 206. P. 81–109. URL: <https://doi.org/10.5354/0719-3769.2023.73188>.

Blomdahl, M. 2020. The national security advisor and the secretary of state in the Obama administration: Thomas D., Hillary C.. *American Studies*, 65, 65–68. URL: <https://www.jstor.org/stable/45390356>.

Brown, C. 2018. Advising the president: rules governing access and accountability of presidential advisors. *Congressional Research Service*, 2(2), 4–9. URL: <https://sgp.fas.org/crs/misc/LSB10183.pdf>.

Conley, R. 2002. The power of the American presidency. *American Political Science Review*, 96(1), 206–207. <https://doi.org/10.1017/s0003055402274328>.

Evans, K., Matthews, K. 2024. Public advocates, private advisors: the autonomy, function, and influence of the President's Council of Advisors on Science and Technology. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 9. <https://doi.org/10.3389/frma.2024.1455510>.

Evans, K. 2000 Explaining increasing turnover rates among presidential advisers, 1929–1997. *The Journal of Politics*, 64(2), 434–448. URL: <https://www.jstor.org/stable/2691855>.

Field, R., Janis, I. 1990. Crucial decisions: leadership in policy-making and crisis management. *The Academy of Management Review*, 15(3), 542. <https://doi.org/10.2307/258025>.

Howell, W. 2010. The politics of presidential appointments: political control and bureaucratic performance by David E. *Political Science Quarterly*, 125(1), 181–183. <https://doi.org/10.1002/j.1538-165x.2010.tb02004.x>.

Ignacio, A. 2012. Who whispers to the president? Advisors vs. ministers in Latin America. *Política*, 50(2), 45–54. URL: https://www.redalyc.org/pdf/645/Resumenes/Abstract_64524974002_2.pdf.

Inácio, M., Llanos, M. 2015. The institutional presidency from a comparative perspective: Argentina and Brazil since the 1980s. *Brazilian Political Science Review*, 9(1), 39–64. <https://doi.org/10.1590/1981-38212014000200002>.

Joush, D. 2008. Presidential style, institutional structure, and bureaucratic process. In: *After the War: Nation-Building from FDR to George W. Bush*. Rand, 5(7), 345–347. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg716cc>.

Mackenzie, G. 1983. The president's agenda: domestic policy choice from Kennedy to Carter (with notes on Ronald Reagan). Paul Charles Light. *The Journal of Politics*, 45(2), 528–530. <https://doi.org/10.2307/2130155>.

Martigny, V., Peters, B. 2024. All the president's men: comparing the Secretary General of the French presidency and the US Chief of Staff in an era of presidentialization. *Government and Opposition*, 1–19. <https://doi.org/10.1017/gov.2024.16>.

Pfiffner, J. 2002. *Organizing the Presidency*. 3rd ed. New York: Brookings Institution Press. 256 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctv11hpt6t>.

Pfiffner, J. 2005. Presidential decision making: rationality, advisory systems, and personality. *Presidential Studies Quarterly*, 35(2), 217–228. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5705.2005.00246.x>.

Pro Radnyka Prezydenta Ukrainy. 2021. Pro Radnyka Prezydenta Ukrainy [On the Advisor to the President of Ukraine]. Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/309/2021#Text>. [in Ukrainian]

Pro vnesennia zmin do Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 1 hrudnia 2009 roku № 988. 2013. Pro vnesennia zmin do Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 1 hrudnia 2009 roku № 988 [On Amendments to the Decree of the President of Ukraine dated December 1, 2009 No. 988]. Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/2013#Text>. [in Ukrainian]

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Radnyka Prezydenta Ukrainy. 1994. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Radnyka Prezydenta Ukrainy [On Approval of the Regulation on the Advisor to the President of Ukraine]. Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190/92-pn#Text>. [in Ukrainian]

Pro Radnyka Prezydenta Ukrainy. 2009. Pro Radnyka Prezydenta Ukrainy [On the Advisor to the President of Ukraine]. Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988/2009#Text>. [in Ukrainian]

Tanner, J. 1974. *Managing the White House: An Intimate Study of the Presidency*. 3rd ed. New York: University of Toronto. 357 p. URL: <https://archive.org/details/managingwhitehou00john>.

Tenpas, K. 2020. The president's advisors: an analysis of women on the president's "A team". *Brookings*, 3(19)2–14. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/08/19A_Tenpas_ThePresidentsAdvisors.pdf.

Walcott, C., Hult, K. 2005. White House structure and decision making: elaborating the standard model. *Presidential Studies Quarterly*, 35(2), 303–318. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5705.2005.00250.x>

Waterman, R., Ouyang, Y. 2020. Rethinking loyalty and competence in presidential appointments. *Public Administration Review*, 80(5), 717–732. <https://doi.org/10.1111/puar.13212>.

Додатки

Додаток А

Описова статистика						
	N	Mean	Median	SD	Min	Max
gender	254	0.92	1.00	0.28	0.00	1.00
age	254	49.57	49.00	9.91	28.00	81.00
period_year	254	2.33	2.00	1.59	1.00	11.00
internal_external	254	0.52	1.00	0.50	0.00	1.00
academic_degree	254	0.45	0.00	0.50	0.00	1.00
last_job_in_politics	254	0.41	0.00	0.49	0.00	1.00
connection	254	0.17	0.00	0.37	0.00	1.00
previously_cooperated	254	0.08	0.00	0.27	0.00	1.00
party	254	0.31	0.00	0.46	0.00	1.00
support_elections	254	0.11	0.00	0.31	0.00	1.00
participated	254	0.52	1.00	0.50	0.00	1.00
elected	254	0.40	0.00	0.49	0.00	1.00
elected_more	254	0.27	0.00	0.44	0.00	1.00

Додаток В

Змінні для аналізу

Змінна	Опис	Назва
Приналежність до партії	Якщо радник та президент є членами однієї партії	party
Підтримка на виборах	Радник висловлював підтримку кандидату в президенти під час передвиборчої кампанії або працював у виборчому штабі кандидата в президенти	support_elections
Особисті зв'язки	Якщо радник президенту довірена особа, бізнес-партнер, друг або кум	connection
Попередньо співпрацювали	Особа співпрацювала з президентом до призначення на посаду радника	previously_cooperated
Науковий ступінь	Якщо радник має науковий ступінь доктора наук чи кандидата наук на момент перебування на посаді (до уваги було взято останній ступінь, який має радник)	academic_degree
Досвід на державних посадах	Радник попередньо працював на державних посадах (міністр, заступник міністра, посол, державний секретар, керівник держ. органу)	last_job_in_politics
Період перебування на посаді радника	Кількість років перебування на посаді радника	period
Електоральний досвід	Якщо балотувався на парламентських виборах хоча б раз до моменту призначення на посаду радника	participated
Електоральний успіх	Якщо обрано депутатом хоча б раз до моменту призначення на посаду радника	elected
Більше ніж 1	Якщо балотувався більше ніж 1 раз на парламентських виборах (факт обрання не має значення)	elected_more
Каденція	Під час каденції якого президента був радником	cadence
Штатний, позаштатний	Радника призначено як штатного чи позаштатного	internal_external
Стать	Чоловік, жінка	gender
Вік	Вік кандидата на момент призначення радником	age

Додаток С

Mod11

(Intercept)	3.173 (0.264)
internal_externalinternal	-0.417 *** (0.125)
previously_cooperated2yes	0.362 * (0.151)
Num.Obs.	254
R2	0.151
R2 Adj.	0.109
AIC	477.7
+ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01, *** p < 0.001	

Додаток D

Mod31

(Intercept)	3.186 (0.249)
internal_externalinternal	-0.434 ***
competence2yes	0.222 + (0.121)
electoral_experience2electoral experience	-0.160* (0.079)
Num.Obs.	254
R2	0.133
R2 Adj.	0.104
AIC	475.1
+ p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01, *** p < 0.001	

FACTORS DETERMINING THE APPOINTMENT AND TENURE OF ADVISERS TO THE PRESIDENT OF UKRAINE

Mariia Bruiaka ^{a,*}

^a School for Policy Analysis – POLIS, The National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine

ABSTRACT

The article analyses the internal and external advisors of the Presidents of Ukraine from 1991 to 2025 and identifies the factors that influence the appointment of candidates to the position of advisor. In Ukrainian discourse, the topic of advisors is under-researched; specifically, scientific articles do not thoroughly examine the specifics of appointing particular candidates. The effectiveness of state governance depends on the president's decisions, and although the details of an advisor's activities are not publicly known, it is essential that the president is advised by experts. Regression analysis was employed in the study, specifically multiple linear regression and binary logistic regression. It was found that freelance advisors are more likely to remain in office longer than full-time advisors. The analysis revealed the following factors that influence the length of time an advisor remains in office: full-time/freelance status, previous cooperation with the president, and electoral experience. Personal connections, characterised by prior cooperation, tend to prolong the period of tenure. Experience with electoral candidacy or the possibility of being elected shortens the advisor's tenure. Advisors are appointed based more on their loyalty to the candidate than on their competence. The president tends to prefer a loyal candidate who will support his policies. This study reveals the importance of analysing individuals who influence the formation of domestic and foreign policy decisions.

ARTICLE INFO

Keywords:

internal and external advisors, President, appointment, candidate.

***Corresponding author:**

mariia.bruiaka@oa.edu.ua

*ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2923-2839>

Article history:

Received 18.03.2025

Peer-reviewed 30.04.2025

Accepted 22.05.2025

Content from this work may be used under the terms of the Creative Commons Attribution NonCommercial NoDerivs Licence (CC BY-NC-ND 4.0). Any further distribution of this work must maintain attribution to the author(s) and the title of the work, journal citation and DOI.

УДК 323.1:355.4(477)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Аліна Янюк ^{а,*}

^а *Кафедра національної безпеки та політології,
Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна*

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу трансформацій національної ідентичності української молоді під впливом російсько-української війни. У дослідженні поєднано огляд загальнонаціональних соціологічних опитувань провідних українських дослідницьких центрів (КМІС, Центр Разумкова, Фонд “Демократичні ініціативи”, група “Рейтинг”) та результати авторського анкетного опитування молоді, проведеного в березні–квітні 2025 року в 19 областях України. Отримані дані відображають загальні тенденції у формуванні національної свідомості серед молодого покоління. Результати аналізу показали, що громадянська ідентичність стала провідною моделлю самовизначення українців після 2014 року, а серед молоді цей тренд виявився ще більш вираженим: близько 80% респондентів визначають себе насамперед як громадян України. Значно посилюються патріотичні настрої: понад 90% опитаних молодих українців ідентифікують себе як патріоти, що корелює із загальнонаціональними показниками (98% у 2022 році). Водночас спостерігається прискорений мовно-культурний зсув: понад 75% молодих респондентів у повсякденному житті спілкуються переважно українською, а близько третини свідомо перейшли на неї після 2014 року. Війна стала каталізатором переосмислення історичної пам’яті: більшість молодих українців критично ставляться до радянської спадщини, натомість зростає інтерес до українських історичних постатей та культурних традицій. Отримані результати підтверджують, що війна істотно прискорила процес консолідації українського суспільства, а молоде покоління виступає авангардом цих змін. Молодь демонструє більш стійку громадянську ідентичність, вищий рівень

Ключові слова:

національна ідентичність, молодь, патріотизм, російсько-українська війна.

Адреса для кореспонденції:
alina.l.yaniuk@gmail.com

**ORCID:* <https://orcid.org/0009-0003-0946-0134>

Історія статті:

Отримана 02.05.2025
Прорецензована 03.06.2025
Прийнята до друку 24.06.2025

Зміст цієї роботи може бути використаний на умовах міжнародної ліцензії Creative Commons Attribution NonCommercial NoDerivs (CC BY-NC-ND 4.0). Будь-яке подальше розповсюдження цієї роботи повинно містити покликання на автора(ів) та назву роботи, покликання на журнал та DOI.

патріотизму та готовність брати особисту відповідальність за майбутнє країни. Це свідчить про формування нового ціннісного ядра української політичної нації, яке стане фундаментом для її подальшого розвитку в повоєнний період.

Вступ. Українська національна ідентичність завжди залишалася складним і багатоплановим феноменом, що формувався під впливом історичних, культурних та політичних чинників. Тривале існування України в межах різних імперських утворень та радянської системи зумовило амбівалентність національного самоусвідомлення, яка проявлялася в суперечливості між різними моделями ідентифікації. Як слушно зауважує Микола Рябчук (2019), українське суспільство протягом тривалого часу перебувало в стані дихотомії, намагаючись балансувати між європейським вектором розвитку та постколоніальними спадковими впливами.

Події останнього десятиліття істотно прискорили трансформаційні процеси у сфері ідентичності. Початок російсько-української війни 2014 року став потужним каталізатором переосмислення національного самовизначення. Водночас повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, коли Росія здійснила чергову спробу зруйнувати український суверенітет, ще більше загострило ці процеси. Війна актуалізувала питання мови, культури, історичної пам'яті та ставлення до радянської спадщини, спричинивши масштабний зсув у суспільних уявленнях про сутність української ідентичності. Відбулася радикалізація суспільного дискурсу, активізувалися процеси деколонізації та дерусифікації, а національна консолідація перетворилася на один із провідних політичних і культурних трендів.

Упродовж останніх років спостерігається відчутне зміцнення як громадянської, так і національної ідентичності. Якщо раніше в Україні існували виразні регіональні відмінності у ставленні до мови, історії та політичних орієнтирів, то в умовах війни ці розбіжності значною мірою втратили актуальність. Українці дедалі більше ідентифікують себе як частину єдиної політичної нації, незалежно від регіонального походження чи мовної практики. Значно зросла підтримка української мови як ключового маркера національної ідентичності, водночас посилюється критичне ставлення до російської культури та радянської спадщини.

Наразі особливого значення набуває дослідження національної ідентичності саме української молоді. Саме молоде покоління постає носієм нових ціннісних орієнтацій, найбільш відкритим до суспільних змін і водночас найбільш вразливим до інформаційних впливів та глобалізаційних процесів. У контексті війни молодь постає не лише як соціальна група, що переживає радикальні трансформації власної ідентичності, але і як ключовий чинник формування майбутнього української державності. Так, проблема осмислення національної ідентичності молодого покоління в умовах російсько-української війни постає однією з найважливіших як для наукових досліджень, так і для громадянської практики.

Огляд літератури. Проблематика української національної ідентичності та її трансформацій упродовж останнього десятиліття стала предметом пильної уваги як українських, так і західних дослідників, а також аналітичних центрів. Станом на 2014 рік у наукових працях відзначався виразний регіональний поділ ідентичнісних орієнтацій: східні та південні області України демонстрували тісніші культурні й ментальні зв'язки з російським простором, тоді як західні та центральні регіони характеризувалися більш виразною проукраїнською ідентичністю. Події Революції гідності 2013–2014 рр. та початок війни на Донбасі стали переломним моментом, який актуалізував вивчення цього феномена, адже саме тоді відбувся інтенсивний зсув у бік усвідомлення власної української національної належності.

Одним із ключових питань, яке постало відразу після початку російської агресії, було: чи призведуть трагічні події 2014 року до глибшого розколу українського суспільства, чи, навпаки, сприятимуть його консолідації? У цьому контексті важливим є дослідження Ірини Бекешкіної “Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір” (Гарань, О. та інші, 2017), де проаналізовано регіональні відмінності ідентичнісних змін після Майдану. Отримані результати засвідчили, що, попри початкові побоювання, вже у 2015 році більшість мешканців підконтрольних Україні територій Донбасу ідентифікували себе насамперед як громадяни України. Це засвідчило не розкол, а зростання загальнонаціональної солідарності.

Подальші дослідження підтверджували цю тенденцію. Зокрема, у всеукраїнському опитуванні “Хто ми? Портрет українців очима українців”, яке провели фахівці Українського інституту майбутнього 2021 року, зафіксовано значне зменшення частки тих, хто відчував особисту близькість до росіян: лише 22% проти 50% у 2010 році. Це свідчить про поступове дистанціювання від ідеології “русского мира” та посилення відчуття національної єдності. Як зазначив Вадим Денисенко, один із авторів проекту, українці як нація фактично відбулися, спростувавши путінський наратив про “єдиний народ”.

Окреме місце в дослідженнях посідає мовне питання як ключовий маркер національної ідентичності. Згідно з аналізом Vox Ukraine (Перевощиків, К., Степанюк, В., 2021), від 1992 до 2019 року частка громадян, які спілкуються в родинному колі переважно або виключно українською, зросла з 36,8% до 46%. Паралельно зросла й підтримка української мови як єдиної державної: якщо у 2011 році таку думку поділяли 48% опитаних, то у 2020 році цей показник досяг 66%. При цьому соціологічні дані свідчать, що мовний чи етнічний чинник дедалі менше визначає самоідентифікацію: у 2022–2024 роках 81% українськомовних та 75% російськомовних респондентів насамперед ідентифікували себе як громадян України (Фонд “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва, 2025). Це вказує на високий рівень інтеграції різних мовних груп у межах єдиної політичної нації.

Узагальнюючи наукові здобутки 2014–2021 рр., можна констатувати послідовне зростання національно-громадянської консолідації. Попри побоювання,

що війна може посилити регіональні поділи, емпіричні дані демонструють протилежне: в усіх регіонах країни спостерігається підвищення значущості ідентифікації себе насамперед як громадянина України. Це створило підґрунтя для формування зрілої політичної нації, об'єднаної не лише етнічними чи мовними маркерами, а й спільними демократичними цінностями та прагненням до незалежності.

Західні дослідники також аналізували зміцнення української ідентичності, особливо в контексті “воєн пам'яті” та деструктивного впливу російської пропаганди. У доповіді Лондонської школи економіки “From “Memory Wars” to a Common Future: Overcoming Polarisation in Ukraine” (Democracy Digest, 2020) під керівництвом Пітера Померанцева наголошено, що Кремль систематично використовував історичні суперечки для розколу українців. Автори підкреслили, що просте спростування російських міфів є недостатнім; необхідним є формування власного інтегративного наративу, який би об'єднував різні регіони. У публікації зроблено висновок, що агресивна політика Кремля мала зворотний ефект: замість деструкції вона сприяла консолідації української ідентичності. Подібний висновок робить і Олеся Хромейчук, яка розглядає Україну як “лабораторію” гібридної війни, де попри масштабні зовнішні впливи суспільство виробило імунітет до маніпуляцій та почало активно формувати об'єднавчі смисли (Khromeychuk, O., 2020).

Особливо відчутними стали зміни після 24 лютого 2022 року. Соціологічні опитування, зокрема дані КМІС (липень 2022 року), засвідчили безпрецедентне зростання рівня патріотизму та національної єдності: 85% громадян у всіх регіонах країни ідентифікували себе передусім як громадяни України (Дембіцький, С., 2022). Показники на Півдні (80%) та Сході (77%) практично зрівнялися з Заходом (80%) і Центром (82%), що свідчить про подолання давніх регіональних диспропорцій. Дані Фонду “Демократичні ініціативи” та Центру Разумкова (грудень 2024 року) підтвердили, що незалежно від мови спілкування чи етнічного походження більшість населення ототожнює себе з українською політичною нацією (Фонд “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва, 2025). Таким чином, російське вторгнення, попри свою трагічність, стало фактором національної мобілізації, який не змогла забезпечити жодна внутрішня політична кампанія попередніх десятиліть.

Узагальнюючи сучасний стан наукових досліджень, можна стверджувати, що у 2014–2025 рр. відбувся якісно новий етап у розвитку української національної ідентичності. Якщо раніше Україну часто описували як “поділену країну”, то нині ця схема є застарілою та не відповідає дійсності. Дослідники все частіше підкреслюють формування інтегрованої політичної нації, що базується на громадянській ідентичності та спільних цінностях. Війна стала каталізатором цього процесу, пришвидшивши відмову від радянсько-російських ідентифікаційних маркерів та зміцнивши нові символи єдності. Водночас у наукових працях наголошують на важливості подальшого розвитку інклюзивної національної пам'яті та консолідованого історичного наративу,

аби унеможливити використання зовнішніх впливів для розпалювання внутрішніх суперечностей. Таким чином, досвід 2014–2025 років показує виняткову динаміку української національної ідентичності: від вразливого об'єкта пропаганди вона перетворилася на фундамент стійкості, єдності та політичної зрілості нації. Подальший аналіз емпіричних даних дає змогу поглибити розуміння того, як війна вплинула на самоусвідомлення української молоді.

Мета та завдання

Мета дослідження – проаналізувати особливості національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни.

Для досягнення мети дослідження передбачено виконання таких завдань:

1. Здійснити огляд досліджень, присвячених проблематиці української національної ідентичності та її трансформацій після 2014 року.

2. Проаналізувати вплив повномасштабного російського вторгнення 2022 року на процеси формування української національної ідентичності серед молоді.

Дані та методи дослідження

Емпіричну основу дослідження становлять результати всеукраїнських соціологічних опитувань і досліджень громадської думки, які провели провідні дослідницькі інституції України. Зокрема, використано дані Київського міжнародного інституту соціології (KMIS) щодо показників національно-громадянської ідентичності, матеріали Фонду “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва, Центру Разумкова, соціологічної групи “Рейтинг”, Українського інституту майбутнього що стосуються ставлення населення до питань національної єдності.

Важливим емпіричним доповненням стало власне опитування української молоді, проведене у березні–квітні 2025 року на тему “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни”. У дослідженні взяли участь 112 респондентів віком від 18 до 45 років. Опитування охоплювало молодь з 19 регіонів України, що дозволило порівняти позиції респондентів з різних соціокультурних середовищ. Опитування здійснювалося у форматі онлайн-анкетування із використанням структурованої анкети, що включала як закриті, так і напіввідкриті запитання. Такий формат забезпечив можливість збору кількісних даних для подальшого статистичного аналізу, а також дозволив респондентам висловити власні міркування у розгорнутій формі. Важливо зазначити, що опитування не є репрезентативним у строгому статистичному сенсі, однак отримані результати дають змогу простежити загальні тенденції та особливості сприйняття національної ідентичності серед молоді. Таким чином, воно виконує роль якісного доповнення до даних, отриманих від провідних соціологічних інституцій. Методологічно дослідження ґрунтується на аналізі кількісних даних, отриманих у результаті соціологічних опитувань, що дало змогу простежити зміни у суспільних настроях та окреслити ключові особливості національної ідентичності молоді в умовах війни.

Результати дослідження

Після Революції гідності дедалі більше громадян почали усвідомлювати себе насамперед українцями, а не лише мешканцями певного регіону чи представниками етнічної групи. За даними багаторічного моніторингу Київського міжнародного інституту соціології, простежується чітка динаміка зростання частки українців, які ідентифікують себе передусім як громадяни України (Рис. 1).

Рис. 1. Динаміка зміни ідентифікації українців за національністю (1992–2024)

Джерело: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2025.

Якщо на початку 2000-х років лише близько 40% українців називали себе передусім громадянами України, то в 2010–2013 рр. цей показник піднявся до 51%. Події Майдану та початок війни на Донбасі у 2014 році стали каталізатором консолідації: до 2021 р. рівень загальнонаціональної ідентифікації перевищив 60%, а після повномасштабного вторгнення сягнув рекордних значень. Показово, що трансформація охопила й традиційно більш проросійські регіони. Так, за даними опитування 2014 року (Соціологічна група «Рейтинг», 2014), 76% мешканців Сходу та 66% Півдня підтримали б проголошення незалежності України, якби референдум повторили. Отже, у 2014–2015 рр. відбулося істотне зростання рівня національної єдності, що заклало основу для подальшої консолідації.

У наступні роки цей процес продовжувався, хоча вже без таких різких стрибків. Загалом суспільні настрої залишалися патріотичними: у 2019 р. 83% громадян заявляли, що вважають себе патріотами (Rating Group, 2019). Водночас поступово зростала підтримка української мови та культури як ключових маркерів ідентичності. Важливу роль у цьому відіграла державна політика: запровадження мовних квот на телебаченні й радіо, а також ухвалення у 2019 р.

Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної” сприяли зростанню престижу української у публічному просторі.

Особливо відчутні зміни сталися під час гібридної та повномасштабної війни. Якщо у 2012–2014 рр. приблизно половина громадян користувалася російською мовою у повсякденному житті (45–46% у 2014 р.), то після 2022 р. цей показник суттєво знизився. На початку 2022 р. вже 86,5% респондентів вказували українську як основну мову спілкування, тоді як російську – лише 13,5% (Kulyk, V., 2023). Цю динаміку ілюструють показники використання мови в різних сферах життя (Рис. 2).

Рис. 2. Зростання використання української мови у повсякденному житті (2014–2022)

Джерело: Kulyk, V., 2023.

У грудні 2022 р. 62,6% українців користувалися українською мовою вдома (проти 48,8% у 2014 р.), у робочому спілкуванні – 67,7% (проти 38,1% у 2014 р.). Аналогічно, половина опитаних зазначила, що читає інтернет-матеріали українською (проти 16,1% у 2014 р.). Війна суттєво прискорила цей “мовний зсув”, мобілізувавши навіть тих, хто раніше звично користувався російською (Kulyk, V., 2023).

Водночас важливо підкреслити, що мовний чинник перестав бути визначальним для самоідентифікації. За даними КМІС, у 2022 р. 81% україномовних і 75% російськомовних респондентів ідентифікували себе насамперед як громадяни України (Фонд “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва, 2025). Це свідчить про те, що мовна самоідентифікація формується переважно не

через мову як таку, а через усвідомлення національної свідомості та спільної приналежності за долю України у війні.

Авторське опитування української молоді підтвердило домінування громадянської ідентичності у цій віковій групі. На запитання “Як ви ідентифікуєте себе в національному контексті?” переважна більшість респондентів відповіла “українець/українка”. Майже 80% молодих опитаних визначили свою ідентичність насамперед як громадянина/громадянку України, а не за етнічним чи регіональним критерієм. Лише близько 5% акцентували увагу на етнічному вимірі, тоді як решта поєднувала громадянську та етнічну складові або вагалася. Порівняння з даними загальнонаціональних опитувань підтверджує цю тенденцію. Так, за дослідженням Центру Разумкова (2024), 46% українців віддавали перевагу громадянському визначенню нації, тоді як етнокультурного підходу дотримувалися 28% (Центр Разумкова, 2024). Серед молоді ж громадянська ідентичність виявилася ще більш вираженою. Соціолог Олександр Шульга зауважив (Громадське радіо, 2017), що молодші покоління значно частіше називають себе громадянами України. Наші результати це підтверджують: молодь, вихована в постмайданному суспільстві та україномовному освітньому середовищі, має сформоване “ядро” ідентичності. Як ще у 2020 р. зауважувала Ірина Бекешкіна (Фонд “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва, 2020), “ідентичність інтенсивно формується, але ядро вже сформувалося... Я не бачу, щоб могли бути відступи назад”.

Повномасштабна агресія Росії прискорила цей процес. На Півдні та Сході частка тих, хто ототожнює себе лише з українською нацією, зросла з 60% до 75% (Центр Разумкова, 2024). Війна фактично “перекроїла” уявлення про національну належність, остаточно відмежувавши українську політичну спільноту від “руського мира”. Зростання національної свідомості супроводжується підйомом патріотичних настроїв. За даними групи “Рейтинг” (Visit Ukraine, 2022), у серпні 2022 р. 98% громадян пишалися своїм громадянством, а 81% були готові відкрито демонструвати національну символіку. Авторське опитування молоді показало схожий результат: понад 90% молодих українців ідентифікують себе як патріоти (44% – “так, безумовно”, 49% – “швидше так”). Лише близько 10% сумніваються або не ототожнюють себе з цим поняттям.

Регіональні розбіжності також практично зникли: негативне ставлення до Росії у 2022–2023 рр. зафіксоване серед 96% мешканців Заходу, 93% Центру, 90% Півдня і 88% Сходу (Фонд “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва, 2025). У нашому дослідженні молодь демонструє ще більш одностайну позицію: 95% респондентів відзначили різке погіршення ставлення до Росії після 2014 р. Ця єдність на основі спільного ворога стала соціальним цементам, який об’єднав молодь незалежно від регіону чи мови.

Важливою ознакою трансформації ідентичності стало зростання почуття особистої відповідальності за долю країни. У нашому опитуванні 78% молодих респондентів заявили, що війна підштовхнула їх брати більшу відповідальність за майбутнє України. Це відображається у високому рівні волонтерської

діяльності, службі у Збройних силах України та інформаційному спротиві. Таким чином, молодь не лише декларує патріотизм, але й активно реалізує його через конкретні дії.

Мовно-культурний зсув став ще одним важливим проявом змін. За результатами нашого опитування, понад 75% молоді у 2025 р. користуються українською у повсякденному житті, близько 10% – двомовні, і лише 2–3% залишаються винятково російськомовними. Для третини респондентів цей вибір став усвідомленим кроком після 2014 р. Війна спричинила масовий відхід від російської мови та одночасно підвищила престиж української.

Зміни простежуються і в історичній пам'яті. Близько 62% молодих респондентів заявили, що стали більш негативно ставитися до радянської спадщини, тоді як 40% переглянули свої погляди на українських історичних постатей у позитивному ключі (Рис. 3). Це свідчить про поступове утвердження проукраїнського наративу та переосмислення героїчного минулого.

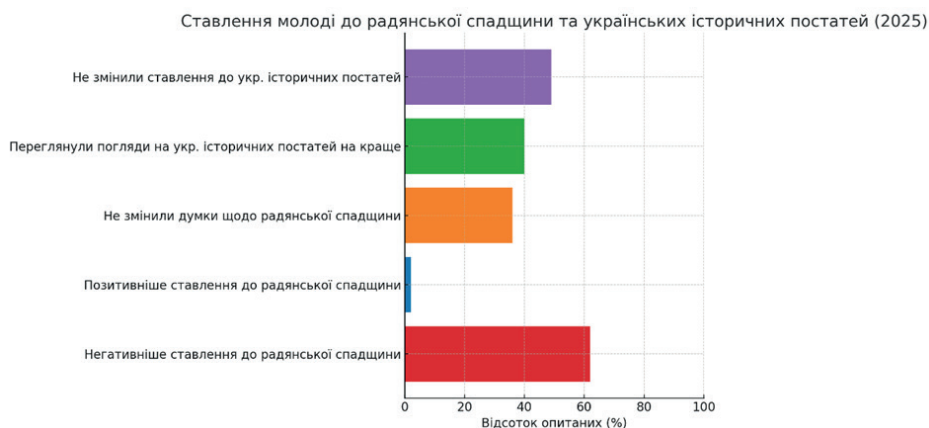

Рис. 3. Ставлення молоді до радянської та українських історичних постатей

Джерело: власне дослідження авторки.

Не менш показовим є ставлення до культури: дві третини молодих українців заявили, що під час війни почали більше цінувати й вивчати українську культуру, традиції та символіку (Рис. 4). Для них вона перестала бути лише буденною частиною життя і стала джерелом гордості та сили.

Аналіз результатів національних опитувань (КМІС, Центр Разумкова, "Демократичні ініціативи"), експертних оцінок і авторського дослідження дає підстави говорити про історичний злам у масовій свідомості українців, особливо серед молодого покоління.

Рис. 4. Ставлення молоді до української культури після початку війни

Джерело: власне дослідження авторки.

Відбулося утвердження громадянської ідентичності як провідної, відмежування від “руського мира” та формування нової якості патріотизму, що поєднує любов до країни, готовність до захисту й активну громадянську позицію. Молодь входить у доросле життя з чіткішим усвідомленням “хто ми є”, ніж будь-яке попереднє покоління. Ця нова національна самосвідомість, загартована війною, стає фундаментом для повоєнної відбудови та подальшого розвитку української політичної нації.

Висновки

Порівняльний аналіз загальнонаціональних соціологічних даних та результатів авторського опитування молоді засвідчив, що процес консолідації української нації після 2014 року та особливо у 2022–2025 рр. набув безпрецедентної інтенсивності. Загальнонаціональні опитування фіксують стаке зростання громадянської ідентичності, патріотичних настроїв та мовно-культурного зсуву на користь українського. Авторське дослідження демонструє, що серед молоді ці тенденції виражені ще сильніше: близько 80% респондентів ідентифікують себе передусім як громадяни України, понад 90% називають себе патріотами, а понад 75% спілкуються переважно українською.

Таким чином, молоде покоління не лише відображає загальносуспільні зміни, але й виступає їхнім авангардом, формуючи нове ціннісне ядро української нації. Війна прискорила відмову від радянських і російських ідентифікаційних моделей та утвердила українську мову, культуру й історичну пам'ять як ключові маркери національної ідентичності. Це створює потужний фундамент для повоєнної відбудови та подальшого розвитку єдиної політичної нації.

Бібліографічні покликання:

Arena programme report (2020). *From "Memory Wars" to a Common Future: Overcoming Polarisation in Ukraine*. London School of Economics and Political Science. URL: <https://www.lse.ac.uk/iga/assets/documents/Arena-LSE-From-Memory-Wars-to-a-Common-Future-Overcoming-Polarisation-in-Ukraine.pdf>

Khromeychuk, O. (2020). *Kremlin memory wars and the search for a unifying Ukrainian national identity*. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/kremlin-memory-wars-and-the-search-for-a-unifying-ukrainian-national-identity>

Kulyk, V. (2023). Ukrainians Now (Say That They) Speak Predominantly Ukrainian. *Ukrainian Analytical Digest*, 1, 6–11. URL: <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000623475>

Rating Group. (2019). *Динаміка патріотичних настроїв українців: серпень 2019*. URL: https://old.ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_patriotyzm_082019.pdf

Visit Ukraine. (2022). *Мовне питання та донати на ЗСУ: що почали робити українці з початку війни?* URL: <https://visitukraine.today>

Гарань, О. (Ред.), Бекешкіна, І., Бураковський, І., Золкіна, М., Кермач, Р., Сидорчук, О., & Чабанна, М. (2017). *Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір*. Київ: Стилос.

Громадське радіо. (2017). *Відчуття відповідальності за країну у молоді та в людей, які жили в СРСР, майже не відрізняється, – соціолог*. URL: <https://hromadske.radio/podcasts>

Дембіцький, С. (2022). *Показники національно-громадянської української ідентичності*. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=1>

Перевошиков, К., & Степанюк, В. (2021). *Вперед у майбутнє. Позитивні зміни за 30 років незалежності України*. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/vpered-u-maibutnie-pozitivni-zminy-za-30-rokiv-nezalezhnosti-ukraini>

Рябчук, М. (2019). *Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки: монографія*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Соціологічна група "Рейтинг". (2014). *86% українців вважають себе патріотами своєї країни*. Фонд "Демократичні ініціативи" ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/86-ukraintsiv-vvazhayut-sebe-patriotami-svoei-kraini-sotsiologichna-grupa-reyting>

Український інститут майбутнього. (2021). *Хто ми? Портрет українців очима українців*. URL: <https://uifuture.org/publications/hto-my-portret-ukrayincziv-ochyma-ukrayincziv/>

Фонд "Демократичні ініціативи" ім. Ілька Кучеріва. (2025). *Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування*. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya>

Фонд "Демократичні ініціативи" ім. Ілька Кучеріва. (2020). *Ірина Бекешкіна: Україна патріархальна, зріла, відкрита до чужинців та все ще... плаксива*. URL: <https://dif.org.ua/article/irina-bekeshkina-ukraina-patriarkhalna-zrila-vidkrita-do-chuzhintsiv-ta-vse-shche-plaksiva>

Центр Разумкова. (2024). *Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.)*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>

References:

Arena programme report (2020). *From "Memory Wars" to a Common Future: Overcoming Polarisation in Ukraine*. London School of Economics and Political Science. <https://www.lse.ac.uk/iga/assets/documents/Arena-LSE-From-Memory-Wars-to-a-Common-Future-Overcoming-Polarisation-in-Ukraine.pdf>

Dembitskyi, S. (2022). *Pokaznyky natsionalno-hromadianskoi ukrainskoi identychnosti*. Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiologhii. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=1>

Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva. (2020). *Iryna Bekeshkina: Ukraina patriarkhalna, zryla, vidkryta do chuzhyntsyv ta vse shche... plaksyva*. URL: <https://dif.org.ua/article/irina-bekeshkina-ukraina-patriarkhalna-zryla-vidkryta-do-chuzhyntsyv-ta-vse-shche-plaksyva>

Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva. (2025). *Ukraina yedyna: natsionalna nalezhnist, identychnist, mova ta derzhavni atrybuty – vseukrainske opytuvannia*. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identychnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opytuvannia>

Haran, O. (Red.), Bekeshkina, I., Burakovskiy, I., Zolkina, M., Kermach, R., Sydorchuk, O., & Chabanna, M. (2017). *Transformatsii suspilnykh nastroyv v umovakh protydyi ahresii Rosii na Donbasi: rehionalnyi vymir*. Kyiv: Stylos.

Hromadske radio. (2017). *Vidchuttia vidpovidalnosti za krainu u molodi ta v liudei, yaki zhyly v SRSR, maizhe ne vidrizniaetsia, – sotsiologh*. URL: <https://hromadske.radio/podcasts>

Khromeychuk, O. (2020). *Kremlin memory wars and the search for a unifying Ukrainian national identity*. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/kremlin-memory-wars-and-the-search-for-a-unifying-ukrainian-national-identity>

Kulyk, V. (2023). Ukrainians Now (Say That They) Speak Predominantly Ukrainian. *Ukrainian Analytical Digest*, 1, 6–11. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000623475>

Perevoshchykov, K., & Stepaniuk, V. (2021). *Vpered u maibutnie. Pozytyvni zminy za 30 rokiv nezalezhnosti Ukrainy*. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/vpered-u-maibutnie-pozityvni-zminy-za-30-rokiv-nezalezhnosti-ukraini>

Rating Group. (2019). *Dynamika patriotychnykh nastroyv ukrainsiv: serpen 2019*. URL: https://old.ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_patriotyzm_082019.pdf

Riabchuk, M. (2019). *Dolannia ambivalentnosti. Dykhotomiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti – Istorychni prychny ta politychni naslidky: monohrafiia*. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.

Sotsiologichna hrupa "Reitynh". (2014). *86% ukrainsiv vvazhaiut sebe patriotamy svoiei krainy*. Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva. URL: <https://dif.org.ua/article/86-ukrainsiv-vvazhayut-sebe-patriotami-svoei-kraini-sotsiologichna-grupa-reyting>

Tsentr Razumkova. (2024). *Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin (cherven 2024 r.)*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-hromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>

Ukrainskyi instytut maibutnoho. (2021). *Khto my? Portret ukrainsiv ochyma ukrainsiv*. URL: <https://uifuture.org/publications/hto-my-portret-ukrayincziv-ochyma-ukrayincziv/>

Visit Ukraine. (2022). *Movne pytannia ta donaty na ZSU: shcho pochaly robyty ukrainsi z pochatku viiny?* URL: <https://visitukraine.today>

FORMATION OF NATIONAL IDENTITY AMONG UKRAINIAN YOUTH UNDER THE INFLUENCE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Alina Yaniuk ^{a,*}

^a *Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine*

ABSTRACT

The article examines the transformation of Ukrainian youth's national identity in response to the Russian-Ukrainian war. The study combines an overview of nationwide sociological surveys conducted by leading Ukrainian research institutions (KIIS, Razumkov Centre, Ilko Kucheriv «Democratic Initiatives» Foundation, and the «Rating» group) with the results of the author's own survey of young people, conducted in March–April 2025 across 19 regions of Ukraine. Although the youth survey is not fully representative, its findings reflect broader social tendencies in the formation of national consciousness among the younger generation. The results demonstrate that civic identity has become the dominant model of self-identification in Ukraine since 2014, and this trend is particularly pronounced among young people, with nearly 80% of respondents primarily identifying themselves as citizens of Ukraine. Patriotic sentiments have grown significantly, with over 90% of young respondents considering themselves patriots, a figure that aligns with nationwide trends (98% in 2022). At the same time, an accelerated linguistic and cultural shift is observed: more than 75% of young respondents use Ukrainian as their primary language in everyday life, while about one-third have consciously switched to it since 2014. The war has also reshaped historical memory: most young Ukrainians have developed a more critical stance towards the Soviet legacy, while interest in Ukrainian historical figures and cultural traditions has increased markedly. Overall, the findings confirm that the war has accelerated the consolidation of Ukrainian society, with youth playing a vanguard role in this process. The younger generation demonstrates a more stable civic identity, higher levels of patriotism, and greater readiness to assume responsibility for the country's future. These trends indicate the emergence of a new value-based core of the Ukrainian political nation, which will serve as a foundation for its post-war reconstruction and further development.

ARTICLE INFO

Keywords:

national identity, youth, patriotism, Russian-Ukrainian war.

**Corresponding author:*

alina.l.yaniuk@gmail.com

*ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0946-0134>

Article history:

Received 02.05.2025

Peer-reviewed 03.06.2025

Accepted 24.06.2025

Content from this work may be used under the terms of the Creative Commons Attribution NonCommercial NoDerivs Licence (CC BY-NC-ND 4.0). Any further distribution of this work must maintain attribution to the author(s) and the title of the work, journal citation and DOI.

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

SCHOLARLY DISCUSSIONS

Близнюк А. Електоральний успіх В. Януковича на президентських виборах 2010 року: до питання про комплекс чинників. *Агора. Журнал соціальних наук*. 2025. Вип. 3, № 1. С. 62–65. <https://doi.org/10.25264/2786-9202/3.1-62-65>.

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ УСПІХ В. ЯНУКОВИЧА НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2010 РОКУ: ДО ПИТАННЯ ПРО КОМПЛЕКС ЧИННИКІВ

Анна Близнюк ^{а,*}

^а *Кафедра національної безпеки та політології,
Національний університет «Острозька академія», Острозь, Україна*

Президентські вибори 2010 року стали одним із ключових моментів у новітній політичній історії України, позначивши зміну політичної траєкторії держави та актуалізуючи питання передумов електорального успіху Віктора Януковича. Попри поширене уявлення про визначальну роль підтримки у східних регіонах, підстави його перемоги мають комплексний характер і охоплюють політичні, соціальні, економічні та медійні аспекти. Саме тому проблема потребує академічного обговорення та концептуалізації в рамках наукової дискусії щодо чинників електоральної поведінки в умовах постреволюційних та постконфліктних політичних трансформацій.

Серед ключових чинників, які формували підґрунтя перемоги, варто виокремити: (1) глибоку фрагментацію політичного поля України та конфліктність у “помаранчевому” таборі (Kovalyova O., 2019); (2) застосування популістських і комунікаційних стратегій, спрямованих на формування образу “стабільної альтернативи” (Гришко Л., 2010); (3) контроль над медіапростором та використання маніпулятивних інформаційних технологій (Тужанський Д., 2010; Лебедь Р., 2011); (4) регіонально забарвлений геополітичний вектор, що був важливим для частини електорату (Золотарьова Я., 2021); (5) використання адміністративного ресурсу, що хоча й не мало масового характеру, проте могло вплинути на результати у низці округів.

Таким чином, головне дослідницьке питання полягає в уточненні: які саме чинники визначили електоральний успіх Віктора Януковича на президентських виборах 2010 року, і яким чином їх взаємодія формувала політичний результат?

Вивчення електоральних кампаній та чинників політичної підтримки потребує врахування ширшого соціально-політичного контексту, що включає рівень довіри до політичних інститутів, інтенсивність політичної апатії, особливості політичної культури та політичні ідентичності виборців.

Важливим джерелом у цьому контексті є праця “Social Changes in Ukraine and Europe: Outcomes of European Social Survey 2005–2007” (Golovakha E., Gorbachuk A., 2009), яка вказує на критично низький рівень довіри до державних інституцій у 2005–2007 роках. Такі настрої формували передумови для підтримки кандидата, якого сприймали як “менше зло” або альтернативу хаотичній політичній ситуації після революційних подій. Поряд з тим, зниження інтересу громадян до політики та посилення політичної апатії сприяло мобілізації стабільного електорату Партії регіонів. Структурні відмінності у політичних установках між регіонами поглиблювали поляризацію, що стала важливою основою для виборчої стратегії В. Януковича.

Другий значущий напрям наукової дискусії стосується інформаційного поля. У статті М. Левченка (2023) підкреслено, що напередодні виборів 2010 року українські медіа перебували під суттєвим впливом політичних і бізнесових груп, що створювало нерівні можливості для кандидатів. Контроль над медіа забезпечував формування вигідних інформаційних наративів та трансляцію політично вмотивованого контенту, що сприяло конструюванню позитивного іміджу В. Януковича.

Таким чином, наявні дослідження дозволяють сформулювати аналітичне поле для дискусії щодо взаємозв'язку між системною кризою довіри, політичною апатією, регіональною ідентичністю та медійним впливом.

Зміна суспільних настроїв напередодні виборів засвідчує, що період 2005–2010 років характеризувався зростанням політичної апатії, загальною втомою від конфліктів між політичними елітами та розчаруванням у результатах Помаранчевої революції. За даними КМІС (2007) та Рейтинг (2010), більшість громадян оцінювали напрям розвитку країни як неправильний, що створювало передумови для запиту на “сильного лідера” та стабільність. Такий запит був ефективно інтерпретований та використаний штабом В. Януковича.

Соціологічні опитування 2010 року відображали стійке лідерство В. Януковича, що ґрунтувалося на стабільній підтримці у східних та південних регіонах. Натомість електорат Ю. Тимошенко був більш гетерогенним географічно, але менш мобілізованим. Різкий спад рейтингу В. Ющенка створив додатковий простір для перерозподілу голосів на користь кандидата від Партії регіонів. Важливим чинником стала також частка громадян, що не визначилися або планували голосувати “проти всіх”, що відображало глибоку недовіру до політичної еліти.

Інформаційний простір напередодні виборів був значною мірою контрольований фінансово-промисловими групами. Згідно з аналітичними даними “Детектор медіа” (Бахтеев Б., 2010), у медіапросторі спостерігалися маніпулятивні практики, зокрема застосування “темників”, цензури та замовних матеріалів. Контроль над ключовими телеканалами дозволяв В. Януковичу формувати стабільний та передбачуваний образ, що позитивно вплинуло на його електоральні позиції.

Аналіз президентських виборів 2010 року свідчить, що електоральний успіх В. Януковича був результатом комплексної взаємодії суспільних настро-

їв, регіональної поляризації, структурної ненадійності політичних інститутів та медійного впливу. Політична фрагментація, розчарування в результатах Помаранчевої революції та контроль над інформаційним простором створили умови, які забезпечили перемогу кандидата від Партії регіонів.

Актуальність цієї проблематики зберігається і сьогодні, оскільки питання довіри до державних інститутів, незалежності медіа та політичної мобілізації залишаються ключовими викликами для розвитку української демократії у поствоєнний період. Аналіз виборів 2010 року є важливим елементом ширшої наукової дискусії про ризики політичного реваншу проросійських сил, роль медіа й громадського сектору у демократичних процесах та довіри до державних інститутів.

Бібліографічні покликання:

Бахтеев, Б. 2010. Про єдність ЗМІ та влади. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/50294/2010-01-09-pro-iednist-zmi-ta-vlady/>.

Гришко, Л. 2010. Янукович підбив перші підсумки і пообіцяв «стабільність і реформи». *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/янукович-підбив-перші-підсумки-і-пообіцяв-стабільність-і-реформи/a-5646387>

Електоральні настрої населення України: березень 2010. Соціологічна група Рейтинг. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/elektoralnye_nastroeniya_naseleniya_ukrainy_mart_2010.html.

Електоральні настрої населення України: за місяць до виборів. 2007. КМІС. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=449&page=53>.

Золотарьова, Я. 2021. Історія виборів: третього Президента в 2004 році Україна обирала у «три тури». ОПОРА. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-tretogo-prezidenta-v-2004-rotsi-ukrayina-obirala-u-tri-turi-23049>.

Лебедь, Р. 2011. Журналісти визнали Януковича ворогом. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/05/110503_press_pressure_rl.

Левченко, М. 2023. Вплив вітчизняних ЗМІ на електоральні вподобання українців наприкінці XX – на початку XXI століття. *Українські історичні студії*. № 14/56. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/291405>.

Тужанський, Д. 2010. Як це робиться – контроль над державними медіа. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/05/26/5077000>.

Golovakha E., Gorbachyk A. 2009. Social Changes in Ukraine and Europe: Outcomes of European Social Survey 2005-2007. Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. 127 p. URL: https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2009/european_social_survey_57_en.pdf.

Kovalyova, O. 2019. Прояви та специфіка бінарних опозицій “свій - чужий” під час Революції гідності. *International Journal of Slavic Studies*. Volume 1, Issue 1. pp. 165-198. DOI 10.34768/p8dx-1r93.

References:

Bakhteev, B. 2010. Pro yednist' ZMI ta vlady [On the unity of media and power]. *Detector Media*, January 9, 2010. <https://detector.media/infospace/article/50294/2010-01-09-pro-iednist-zmi-ta-vlady/>. [in Ukrainian].

Elektoralni nastroi naselennia Ukrainy: berezen 2010 [Electoral moods of the population of Ukraine: March 2010]. Sociolohichna hrupa Rating (Rating Sociological Group). March

18, 2010. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/elektoralnye_nastroeniya_naseleniya_ukrainy_mart_2010.htm. [in Ukrainian].

Elektoralni nastroi naselennia Ukrainy: za misiats do vyboriv [Electoral moods of the population of Ukraine: one month before the elections]. KMIS (Kyiv International Institute of Sociology). September 14, 2007. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=449&page=53>. [in Ukrainian].

Golovakha, E., Gorbachyk, A. 2009. Social Changes in Ukraine and Europe: Outcomes of European Social Survey 2005–2007. Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2009. https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2009/european_social_survey_57_en.pdf. [in English/Ukrainian].

Hryshko, L. 2010. Yanukovych pidbyv pershi pidsumky i poobitsiav «stabilnist i reformy» [Yanukovych summed up the first results and promised “stability and reforms”]. Deutsche Welle, June 3, 2010. <https://www.dw.com/uk/янукович-підбив-перші-підсумки-і-пообіцяв-стабільність-і-реформи/a-5646387>. [in Ukrainian].

Kovalyova, O. 2019. Proyavy ta spetsyfyka binarnykh oppozytsii “sviy-chuzhiy” pid chas Revolyutsii hidnosti [Manifestations and specifics of binary oppositions “own – other” during the Revolution of Dignity]. International Journal of Slavic Studies. Volume 1, Issue 1, 2019. Pp. 165-198. DOI 10.34768/p8dx-1r93. [in Ukrainian].

Lebed, R. 2011. Zhurnalisty vyznaly Yanukovycha vorohom [Journalists recognised Yanukovych as an enemy]. BBC News Ukraine, May 3, 2011. https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/05/110503_press_pressure_rl. [in Ukrainian].

Levchenko, M. 2023. Vplyv vitchyznianskykh ZMI na elektoralni vporobannia ukrainsiv naprykintsi XX – na pochatku XXI stolittia [Influence of domestic media on electoral preferences of Ukrainians at the end of the 20th – beginning of the 21st century]. Ukrainski istorychni studii, № 14/56, 2023. <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/291405>. [in Ukrainian].

Tuzhanskyi, D. 2010. Yak tse robytsia – kontrol nad derzhavnymy media [How it's done – control over state media]. Ukrainska Pravda, May 26, 2010. <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/05/26/5077000/>. [in Ukrainian].

Zolotariova, Ya. 2021. Istoriia vyboriv: tret'oho Prezydenta v 2004 rotsi Ukrayina obirala u “try tury” [History of elections: the third President in 2004 was elected in “three rounds”]. OPORA, April 28, 2021. <https://www.oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-tretogo-prezydenta-v-2004-rotsi-ukrayina-obirala-u-tri-turi-23049>. [in Ukrainian].

VIKTOR YANUKOVYCH'S ELECTORAL SUCCESS IN THE 2010 PRESIDENTIAL ELECTION: ON THE QUESTION OF A COMPLEX SET OF FACTORS

Anna Blyzniuk^a

^a*Department of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine*

Наукове видання

Агора.
Журнал соціальних наук
Випуск 3, № 1
2025

Agora.
Social Sciences Journal
Volume 3, Issue 1
2025

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-04856
(Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
від 09.05.2024 р. № 1560).

Науковий профіль видання: Розвиток людського капіталу,
соціальні науки та журналістика.

Підписано до друку 29.08.2025 р. Формат: 100x70/16.
Гарнітура Cambria. Ум. друк. арк. 5,36. Обл.- вид. арк. 5,23.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Наклад 50 прим. Зам. № 41-25.

Адреса редакції:
Кафедра національної безпеки та політології
Національного університету «Острозька академія»
вул. Семінарська, 2, м. Острог, 35800, Україна
Тел.: +38 097 887 04 87
e-mail: agora@oa.edu.ua

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.